

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

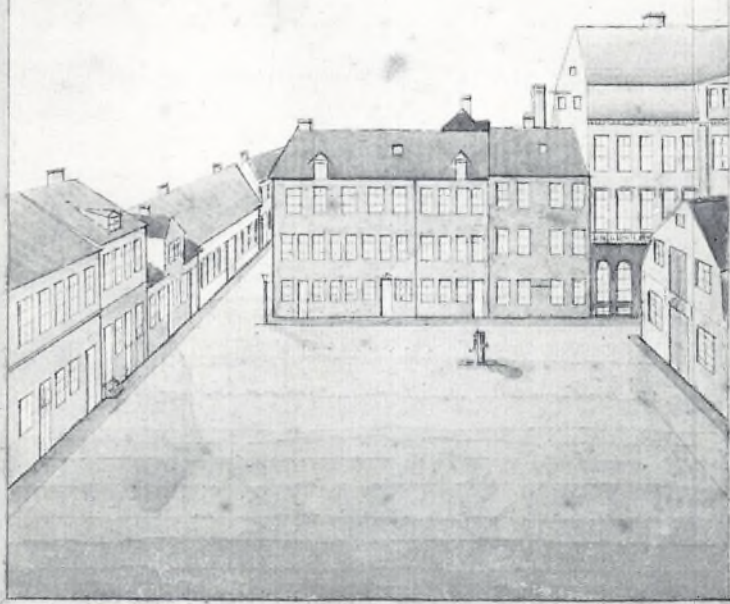
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR BYMUSEUM

1973 - 1976

HELSINGØR BYMUSEUM
ÅRBOG
1973 - 1976

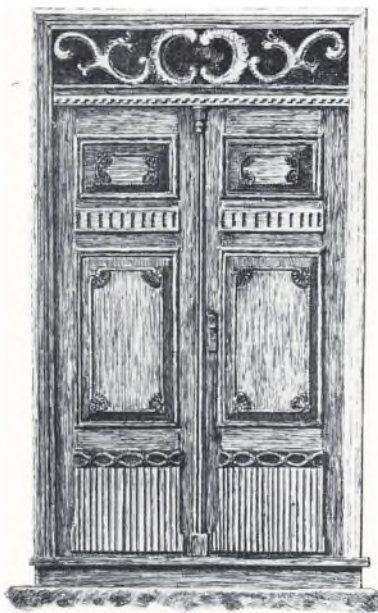
På omslaget:

Akseltorvet omkring 1860. Efter håndkoloreret tegning af August Schwartz.

På modstående side:

Tegning af dør i Sct. Annagade 43. Opmålt og tegnet af Otto Bülow september 1922.

HELSINGØR BYMUSEUM
ÅRBOG
1973 - 1976

INDHOLD

	side
Torvelivet i Helsingør	
Kenno Pedersen	5-41
Helsingør Cyklebane 1895-1906	
Lars Bjørn Madsen	42-49
Den tidlige glasindustri i Helsingør	
Kenno Pedersen	50-54
Helsingør Bymuseum	
Museumsinspektør Aase Faye	55-72

TORVELIVET I HELSINGØR

af Kenno Pedersen

TORV OG HÆRSTRÆDE

Det var først og fremmest torvehandelen, der gennem tilstrækkelige og regelmæssige tilførsler skabte betingelsen for livet i de fremvoksende middelalderlige købstæder. Disse var i sikker forvisning om, at kongemagten kunne skabe den fornødne sikkerhed, lagt helt ud til det åbne hav. Ydmygt har Helsingør formentlig krøbet sammen ved stranden foran de skovklædte bakker, og i ly af Flynderborg har den ernæret sig som fisker- og færgeby. Afskåret fra et frugtbart opland af et vildnis af skov med søer og moser, der dannede en bræmme rundt om byen til landsiden, har den været henvist til at føre en kummerlig tilværelse. Det stigende antal skibe, der sejlede gennem Øresund, har ikke lagt til ved byen. Skibene var enten på vej til eller for hjemadgående fra det store sildefangststed og handelsmarked ved Skanør i den sydlige del af Sundet. Først da kong Erik af Pommern i 1426 forsynede byen med nogle vægtige privilegier og senere henlagde opkrævningen af Øresundstolden til staden, fik den et handels- og erhvervsøkonomisk grundlag, der i rigt mål kompenserede, hvad byen savnede. Side om side med den gamle bebyggelse voksede en regelmæssig by frem, der såvel i sin helhed som i detaljerne bærer tydeligt præg af en ordnende hånd. 1)

De bærende linier i bybilledet i middelalderen og senere var adeligaderne eller kongens hærstræder - viae regis, viae regales. Det var i særlig grad omkring disse gadestrøg, at købmands- og torvelivet udfoldede sig, idet disse fra første færd i sig selv fungerede som torv og i en rum tid vedblev med at øve en betydelig indflydelse på torvepladsens beliggenhed og form. 2) Når betegnelserne torv og torvegade i middelalderlig sprogbrug herhjemme stort set dækker hinanden, peger det unægteligt i denne retning. 3) I Helsingør løber de to veje fra syd, den gamle Strandvej fra København og den gamle Gurvevej, sammen i søndre hærstræde, i dag Stengade, og de to veje fra nord, Esrom- og Søborgvejene i det nørre hærstræde, i dag Sct. Annagade. Hvor de to hærstræder mødtes, opstod byens brændpunkt, og som et talende vidnesbyrd om dette finder man et stykke velbevaret middelalder i husrækken, der på den sydlige side af Stengade strækker sig fra Oxernes gård i nr. 66 til tolder David Hansens gård i nr. 76 gennembrudt af Gl. Færgestræde. Bag gavlhusene findes de smalle og mørkladne gårdtrum med de lange, høje tværlængder i munkesten vidnende om, at hver strimmel jord ud til den vigtigste trafikåre var kostbar. 4)

Indtil 1589 har den store handelsplads utvivlsomt været i Stengade, thi i forbindelse med købet af Sct. Olai kirkes præstegård og tilhørende have til brug for et »kød- og fiskemarked« hedder det, »efterdi der ikke har været nogen torve markedsplads her til dags, ej heller nogen anden plads til et kødmarked at holde fal for menigheden, uden aleneste her på Adelstengaden, som kongl. Majst. og hans

Hvor de gamle hærstræder Stengade (C) og Sct. Annagade (cc) mødtes opstod byens handelscentrum. De ældste stenboder lå syd for Sct. Olai kirke mellem det nuværende Sct. Annagade og Sophie Brahesgade (hh). Peder Hansen Resens kort over Helsingør omkring 1658.

Nådes ganske hof og adelskab haver meste del daglig deres fremtog og rejse til Kronborg og fra igen, desligeste den menige mand, som daglig søger fornævnte stræde såvel udenbys som indenbys folk, og gaden i sig selv er sommesteds noget snæver, udi hvilket stræde der holdes meget kød og andet fal her til dags, og formedelst stank og lugt, der undertiden findes hos fornævnte kød, huder og anden ædende vare, hvilken lejlighed var angiven for ærlig og velbyrdige mand Gert Rantzau til Breidenborig, kgl. Majst's lensmand på Kronborg, og den gode mand lod derefter borgmester og råd forstå denne lejlighed og befalede«, at urenligheden og kødmarkedet skulle »endelig afskaffes« fra Stengade »og ikke mere holdes sådant fal efter denne dag enten af Helsingørs egne slagtere eller de Helsingborgere, som dagligen fører kød, svin og anden madvare hid at forhandle for fyldeste til menigheden«. 5)

Det gamle torv i Sct. Annagade, ofte omtalt som »slagtertorvet«, kort efter at de sidste slagterboder var blevet nedrevet. Tegning af Tom Petersen 1883.

Allerede i begyndelsen af 1500-årene begyndte man at lave faste boder. Således overdrog Frederik I i 1529 borgmester og råd i byen en jordstrimmel syd for Sct. Olai kirke langs Stengade til dette formål. Boderækken kom til at strække sig »fra den rist, som Hans Fynboe bos hos, og indtil den rist, som ligger ved Færgestræde«. 6) Det er sandsynligvis i disse stenboder, at magistraten i 1566 fik lagt nyt gulv, og i 1571 forsynedes de med nye »skruer« d.v.s. halvtag, og det er uden tvivl disse, der tænkes på, når det i kærnerregnskabet for 1576 hedder, at Gert Tømmermand »af den gl. bod mod torvet« skal betale 3 mk. i årlig leje og Herman Vintapper »af en anden gammel bod derhos« ligeledes 3 mk. 7)

Tilsyneladende har torvet i begyndelsen kun rummet disse stenboder, men i 1572 er de suppleret med 12 skure, hvorfra nogle kvinder »som sidde på torvet og der udhugge og sælge deres vare«. Endnu i 1583 rummede torvet kun et par stenboder, »og begge forn stenboder bruge slagterne til fersk kød at holde fal for menige mand her i byen«. Den ene var lejet af David Slagter og Hans Slagter for 9

mk., den anden af lille David Slagter og Christoffer Slagter ligeledes for 9 mk. Denne lille plads har naturligvis ikke kunnet dække byens behov for torveplads. Da gamle Anders Bager døde i 1589, og enken måtte sælge gården, der lå vest for Sct. Olai kirke, havde borgmester og råd »med de fornemste borgers vilje og samtykke på al menighedens vegne« købt gården for 240 rdl. og »en part af samme gård ladet forbygge udi slagterboder«. Opførelsen af de 5 slagterboder, der blev indrettet på den nordlige del af gården, kostede i alt 802 mk. Kort efter købte byen, som tidligere nævnt, Sct. Olai kirkes præstegård og have, der lå øst for rådhuset på en del af det nuværende polititorvs område. Haven blev »byen til bedste funderet til et almindeligt torv«, ligesom der indrettedes 14 »torveboder som er bygde med halvtag på begge sider«. 8)

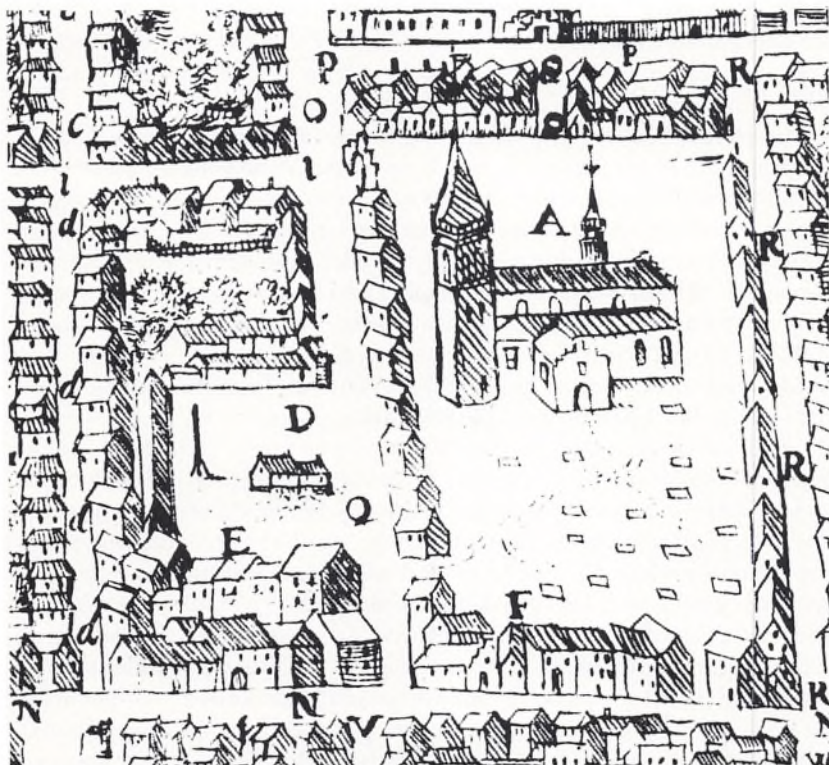
Selvom byen således havde fået et større torv, blev torvedagenes handel ikke udelukkende lokaliseret hertil. En del af handelen foregik stadig i de nærmeste gader ved torvet. Endnu i en politiforordning fra 1631 hedder det, at ingen måtte købe noget af bønderne, før de »kommer til Jørgen Andersens hjørnehus på den side (Stengade/Stjernegade) eller til Niels Madsens hestemølle (Bjerggade/Sudergade) fra Rosenkilden, Langebjerg og Kongens Vej eller til M. Casper Finskes hjørne (Sct. Annagade 51) fra Rødeport«. 9)

TORVESKIK

På torvet skulle der herske fred. Hvad enten symbolet har været en gren, en dug, et rødt skjold eller et fredskors, der rejstes som tegn til, at kiv og strid skulle ophøre, eller torvefreden simpelt hen blot var fastsat i stadsretten, var torvefreden noget meget centralt i hele datidens omsætningssystem. En første og afgørende betingelse for at få sælgere og købere til at indfinde sig på torvet måtte være en sikring af deres liv og ejendom. 10)

I de fleste købstæder ligger torv og kirke tæt side om side i midten af byen, og således også i Helsingør velsagtens for at torvefreden yderligere kunne underbygges af den fredhellighed, der omgav kirkens viede område. Når pladsen på torvet blev for trang i det myldrende liv på torve- og markedsdage, kunne kirkegården vel også være en kærkommen udvidelsesmulighed. Oprindeligt har Sct. Olai kirkegård strakt sig helt ud til Sct. Annagade og Stengade, men efterhånden er den blevet indkredset af en tætsluttende husrække, der formentlig er opstået af nogle mindre boder og boliger. 11) I modsætning til mange andre byer lå bytinget i Helsingør ikke på eller ved byens torv, men afsides både fra torv og kirke. Indtil 1569 lå bytinget således, hvor Stjernegade 14 nu er, hvorefter bytinget fik plads i Sudergade overfor det nuværende Akseltorv. Manglede bytinget således i torvets nærhed, lå rådhuset ganske tæt ved.

Ifølge Helsingør Stadsret skulle torvefreden stå fra »solen ganger op om morgenen og så til hun ganger om aftenen«. Hvor nogen brød torvefreden, måtte

I 1589 fik byen et torv beliggende på en del af det nuværende polititorv i Sct. Annagade. På det viste udsnit af Resens kort over Helsingør omkring 1660 ses foruden nogle torveboder byens kag.

vedkommende bøde »tre gange 40 mark til kongen, byen og den skaden finger«. 13) I begyndelsen skete retshævdelsen ved hjælp af byfogden. Først i 1624 ansattes en underfoged, der skulle sørge for, at bestemmelserne om handel og håndværk blev respekteret. Nogle år senere ansattes en særlig rumormester, eller som han senere kaldtes, torvemester, med særlig instruks. De to embeder var en tid forenede, men består senere særskilt. Underfogdens og senere rumormesterens arbejde var mangfoldigt og ikke uden besværligheder. I 1727 lyder det således, at underfogden ikke kan påtage sig den besværlige torvemestertjeneste uden at være til hest. Det var underfogdens arbejde at forfølge »de stærke kvindfolk og rendekællinger«, der begav »dennem ud på vejene imod bønderne der at opkøbe høns, lam, svin og gæs, smør, fisk og al anden proviant, som hid til byen føres

skulle og det siden igen udprange på det dyreste til hvem det haver fornøden«. Men også at have indseende med at ingen borger købte kød på torvet til vidersalg, at undersøge bagernes brød og måske som det vigtigste at sørge for at der ikke blev brugt ulovlig mål og vægt samt solgt forfalskede varer. 14)

Da torvehandelens trivsel i høj grad var betinget af ovennævnte sikkerhed, var byøvrigheden meget påpasselig med byens vægte, rummål og længdemål, der som regel opbevaredes på byens rådhus eller i vejerboden og med at kontrollere borgernes måleredskaber, hvad enten det nu var alen, bismær eller pot. Ingen måtte uden straf måle eller veje med mål eller vægt, som var ubrændt eller ustempet. Med jævne mellemrum skulle byens borgere møde for øvrigheden med »sin alen, bismær, skæppe og pot at granske og forfare hvis ret eller uret er iblandt«. 15) Men også her fandt de mere opfindsomme sjæle på udveje til at snyde kunderne. Da det var en af byens snedkere, der fik overladt arbejdet med at få indbrændt »byens brænde« på de forskellige rummål af træ, som bevis på at de stemte overens med byens, hændte det vel undertiden, at der kunne slås en handel af med denne. I hvert fald skulle snedkeren aflægge ed overfor borgmester og råd på, at han ville »retteligen omgå« byens brænde. Men også mere raffinerede metoder har været taget i anvendelse. Det blev således bestemt, at »ingen må bringe nogen skæppe eller tønne til snedkeren for at indbrændes før den i tømret er ganske tør, på det den skal indtørres og siden give falsk mål«. 16) For at godtfolk umiddelbart efter handelen havde mulighed for at kontrollere, at de havde fået, hvad der tilkom dem, var der i 1563 på byens bekostning lavet en jernalen af Henrik Kleinsmed »som er slagen på rådhus porten«. 17) Mindre mål og vægte har formentlig også været fremme på selve torvet. De større måleredskaber har stået i vejerboden. I 1567 blev det bekendtgjort i byen, at da »den vægt udi vejerboden mod torvet (Stengade 67) nu er færdig må ingen veje andet sted enten ved lispund, hele eller halve stene, tønner øl, smør eller anden sådan vægt. 18) Helsingør havde så tidligt som i 1495 fået sin første vejerbod, da tolder og rådmand Hans Persson skænkede byen et mindre hus beliggende i Stengade 67. 19)

Enhver, som blev grebet i at benytte falsk vægt og mål eller i at sælge forfalskede varer og derved krænkede hæderlig torvehandel, blev ved byens kag taget under behandling af bøddelen. Hvor tidligt kag'en indtog sit stade på torvet er vanskeligt at sige. Men såfremt kag'en, som ses på torvet på Resens kort over Helsingør, ikke blot er en signatur for at markere torvet i byplanen, har den holdt sit indtog senest 1658. Noget kunne dog tyde på, at opstillingen allerede har fundet sted noget tidligere. Foruden kag'en havde også træhesten fået stade på torvet. 20).

Gabestokken med sine halsjern blev hovedsagelig anvendt mod de mange små syndere, som enten ved klammeri, krænkelse af sømmelig torveskik eller på anden måde havde misvedligeholdt torvereglementet. Halsjernene blev så at sige torvets skilt. De angav på den ene side grænserne for de rette torvesteder,

Bagfacaderne af de gamle slagterboder i Sct. Annagade. Hovedparten af boderne, der lå foran Sct. Olai kirke, er nedrevet i dette århundrede. Fotografi efter tegning af Chr. Hensch.

samtidig med at de mindede torvegæsterne om, at magistraten ønskede sine bestemmelser respekteret. Allerede fra 1579 havde fire halsjern afmærket torvets hjørner i Helsingør. 21)

Med hele fire halsjern har myndighederne vel villet sikre sig, at de havde plads til de formentlig mange daglige syndere. I København kunne man på samme tid klare sig med kun tre halsjern. At blive sat i halsjernene en hel dag til moro for publikum var ingenlunde en behagelig oplevelse, men i modsætning til at blive afstraffet på kag'en eller det der var værre, var det at blive sat i gabestokken kun at regne for et hændeligt uheld, som på ingen måde var vanærende. Da en kvinde i 1568 udsattes for den ærekrænkende beskyldning at have været »bastet og bundet til kag'en«, var det en oprejning for hende på bytinget at kunne bevise, at slig tort ingensinde var overgået hende, men at hun vel for køb udenfor de rette torvesteder en enkelt gang havde stiftet halsjernet bekendtskab. »Dog kom hun lige godt der ud igen«, hed det udtrykkeligt og for bedre at indprente menigmand dette, gav man hende på tinge et godt og ærligt skudsmål. 22)

TORVEHANDELEN

På torvet mødtes land og by for at handle. Her kunne den færende kræmmer også leje bod for nogle dage eller få tilladelse til »at stå på gaden« og falbyde sine varer, til byen var blevet forsynet. I kærnerregnskabet for året 1579 finder man således på indtægtsiden en række beløb betalt af sådanne handlende. Blandt disse kan nævnes Jørgen Møllers tjener i København, der havde stået på gaden og solgt pebernødder i julehelligdagene, en kandestøber, ligeledes fra København, havde stået med sit tin i 5 dage, en københavnsk messekræmmer havde stået i 10 dage med sit gods, en handlende fra Maastricht havde stået med filthatte og hvid tråd i 3 uger og endelig havde Giert van Deventers tjener fra København betalt »for han stod ude med kramgods i Anders Hesses bod i 14 dage«. Mens de færende kræmmere var i byen, kunne de mod en vis betaling henlægge deres varer på vejerbodens loft eller i rådhuskælderen. 23)

Med de mange fremmede, der ved Sundtoldens indførelse kom til byen især i sommermånederne, mens månederne november til marts var forholdsvis rolige, voksede varebehovet betydeligt især på levnedsmidler. Da oplandet i forvejen kunne have svært ved at forsyne byen, og da de bønder, der boede længere borte, viste stor utilbøjelighed til at drage til torvs i Helsingør på trods af kongelige ordre, blev situationen den, at »Helsingöer borgere ikke havde der udi deres by ret torv«. Til gengæld fik byens borgere den 5. maj 1541 lov til at drage til torvs i nabobyen Helsingborg og omvendt. Tilsyneladende har torvedagene endnu ikke i 1547 været særlig regelmæssige, for i forbindelse med Christian III's bevilling til at holde et marked i Helsingør dette år anføres det som begrundelse for dette, at »der er ingen torvedag udi byen hver uge, som udi andre købstæder«.

Problemet med tilstrækkelige forsyninger havde imidlertid allerede været aktuelt i 1441, hvor Christoffer af Bayern for at skaffe byen de nødvendige tilførsler af landbrugsprodukter havde givet borgerne i byen tilladelse til at »købe korn og ædende varer til deres behov i andre vore købstæder og land fri uden told undtagen vore fiskelejer«. Igen i 1566 fik borgerne i byen kongebrev på, at de måtte købe korn og andre varer »Udi Jsefjord och Syndbyeferge«. 24) Det var dog ikke alle, der havde mulighed for eller var opsat på at drage helt til Isefjorden for at skaffe sig varer. De blev i byen og nøjedes med det, der trods alt nåede til torvs. Med den ringe og træge tilførsel til byens torv opstod det såkaldte »udløb« eller »forprang«, hvor bønderne på deres kærre blev mødt af købelystne flokke langt udenfor byens porte. De lokale myndigheder søgte gang på gang at standse denne krænkelse af torvets eneret til handel, velsagtens ud fra ønsket om at tilvejebringe større orden og skærpet tilsyn, sådan at der kunne ske en rimelig social fordeling af de varer, som førtes til torvs. 25)

I 1569 klagede menigmand i byen højlydt over de såkaldte »hugsker« (høker-sker), der straks gav, hvad bønderne forlangte for deres varer, hvorved de »alting på det dyreste forhøje, menige indbyggere til besværing«. Når der i 1571 igen klages over dem, som ikke overholder »den skik, som tilforn er gjort og samtykt til

*Det nuværende polititorv i Sct. Annagade, engang byens handelstorv. I baggrunden ligger to af de gamle slagterboder i restaureret form.
Fot. 1977.*

tinge, men udgå og gøre ulovlig køb uden byen« og »rive af vogne og slæder, hvis vare fal kommer, førend de kommer dermed inden rette torvesteder« og »hvad de således kunne oprive, udsælge de igen til forprang i det allerdyreste, herbergere og andre borgere til stor besværing, som af dennem skal købe«, er det især »hugisker og andet sådant folk, som byen haver igen hjælp udaf udi tyngde eller andre måder«. Byens råd med borgmester nedsatte da et 24 mands nævn til at granske sagen og fastsatte »en børilige straf«. På bytinget vedtog man da, »at ingen kvinder, som kaldes hugisker eller andre, som købe ind til forprang, skal må komme til bøndervognene eller købe nogen vare om torvedag enten indenfor eller udenfor torvestederne. Hvo herimod findes hos bøndervognene eller køb-

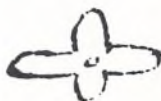
slå, skal bøde med konningen 10 mark og til byen 10 mark, og de varer, som købes være forbrudt. Men på andre dage i ugen må de de købe skelligen dog ingen andensteds end indenfor torvestederne ved samme straf«. 26)

Til trods for at overtrædelse af forbudet mod at handle med bønderne inden de var nået indenfor torvestederne, som tidligere nævnt medførte varenes fortabelse, en klækkelig bøde og en tid i halsjern, fortsatte denne ulovlige handel næsten upåagtet. Allerede i 1573 klages der på ny over, at der handles »uden rette torvesteder«, og det til trods for at man nu havde udstationeret bysvende og vægtere i byportene, hovedsageligt den ved Svingelen i den sydlige ende af Stengade og den ved Bjerget hvor vejene fra nordvest kom ind i byen. End ikke at det blev tilladt for bytjeneme selv at beholde halvdelen af de ulovligt indkøbte varer synes at have hjulpet på situationen. De høje bøder og varernes fortabelse ramte forgæves. Hvert andet øjeblik måtte borgmester og råd gribe ind, snart fordi »hugisker« slagtede mere end det ene lam, der var dem tilladt snart for at sætte en stopper for strejftog rundt i oplandet. De købelystne fandt stadig på nye

De gamle slagterboder overfor torvet i Sct. Annagade omkring 1907. Endnu i begyndelsen af 1970'erne var der slagterforretning i en enkelt af disse.

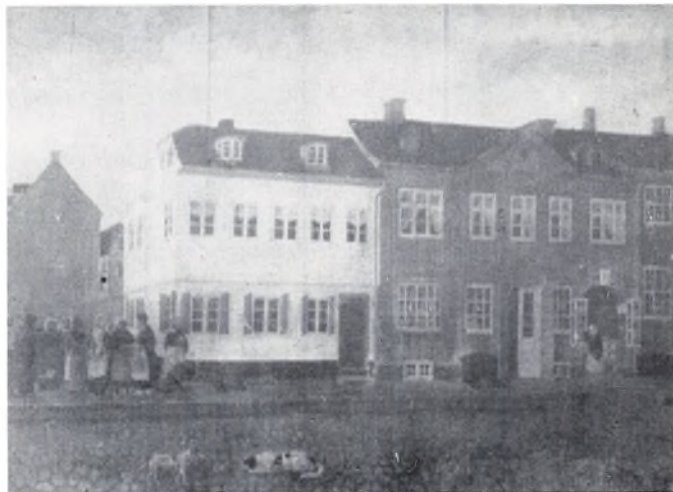
Randtegninger i Helsingør tingbøger. Hensigten med disse var at gøre det lettere for byskriveren og hans efterfølgere at finde en sag, der tidligere havde været for på tinge. Her er nogle som henviser til sager angående bagerne.

udveje såsom at gå ved siden af bøndernes vogne og holde fast i varerne med hænderne, for såsnart de var igennem byporten og inde på »de rette torvesteder« at købe de ønskede varer. 27) Kun fattige koner med mange børn og byens slagtere eller deres hustruer havde lov til at købe af bønderne udenfor torvestederne, de førstnævnte dog kun til eget forbrug. Men selvom der formentlig var mange, der havde held med at forprange, var det dog ikke alle, der slap lige heldigt fra deres forehavende. To kvinder blev således straffet »efter byens privilegier fordi de havde gjort forkøb og uden byen henside Lundegårde købt 5 lam og 2 gæs af en bonde«. 28)

Det var dog ikke kun landbrugsvarerne magistraten ønskede ført helt til torvs, det gjaldt også fisk. Allerede i 1559 bestemmes det, at »fiskerne skal sælge deres fisk på torvet og ikke ved stranden til fremmede mænd. Borgerne må de sælge til på stranden, men ikke til fremmede«. Påbudet gentages i de efterfølgende år, men i 1570 hedder det »at fiskerne skulle bære deres fist til torvet... og ingen anden steds sælge den, hverken ved stranden eller hjemme i deres huse«. 29) Når borgmester og råd i 1589 forment »alle som holde tør fisk og andre små varer fal her på gaden«, var det for at binde disse til det nye torv og derigennem få bedre kontrol med disse mellemhandlere eller høkere. Byøvrigheden synes generelt ik-

ke at have været særlig venlig stemt over for disse høkere, hvis albuerum i forvejen var snævrere end i nogen anden dansk by på grund af byens ringe torvekår. Da en del driftige høkersker en helligdags eftermiddag 1579 havde slået sig ned på torvet med deres æbler, pærer og nødder, gav byfogden, foranlediget af »den bulder og ulempe« de forårsagede, ordre til at de skulle fordrives og deres varer frages dem. 30)

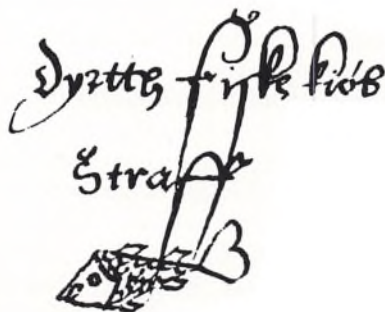

I begyndelsen af 1830'erne fik byen et nyt fisketorv mellem det daværende Bramstræde og Stengade 52-50. Trods det nye rummelige torv foretrak fiskerkonerne, som det ses af billedet, at stå på fortovet ved hovedstrøget. Fotografi efter købmand Hilligsøes skilt fra 1830'erne.

Ved udformningen af torvevedtægterne bestræbte øvrigheden sig på, at byens borgere skulle kunne købe deres varer uden mellemhandlere. Da detailhandel ikke helt kunne undgås, sørgede man for, at fortjenesten ved denne handel så vidt mulig tilfaldt skatteydende borgere, hvilket var vanskeligt, da det især var »hugisker og andet sådant folk, som byen haver ingen hjælp udaf udi tyngte eller andre måder«, som satte sig på dette. Øvrigheden kunne på den anden side heller ikke se bort fra den kendsgerning, at også småhandelen havde en væsentlig opgave blandt de fattige, der levede fra hånden og i munden, og som ikke kunne gøre torveindkøb på længere sigt. 31) Det var dog stadig borgere, der havde forkøbsretten, og først når disse havde forsynet sig, blev det tilladt mellemhandlerne og de udenbys folk at komme og handle på torvet, som regel kl. 10 eller 11, eller når der på anden måde blev givet tegn til, at torvehandlen nu var fri. 32)

En grundliggende tanke ved torvehandlen var, at alle borgere skulle have lige ret til andel i de torveførte varer, og for at hindre at den bedrestillede borger skulle kunne købe op i større partier på bekostning af de mindre bemidlede, måtte ingen borger købe mere kød, end han havde brug for i sin husholdning. Ingen måtte derfor stikke de købte varer under sin kåbe eller på anden måde prøve at skjule dem, men gå åbenlyst med varerne så enhver kunne se dem. Hvis en eller anden alligevel prøvede at forsyne sig vel rigeligt, måtte han løbe risikoen for at miste det indkøbte »og siden videre straffes«. 33) Helt i overensstemmelse med den broderskabsånd, der på denne tid gennemsyrede laug og gilder, og som forbød en laugsbroder at opnå fordele fremfor fagfæller, indskærpedes det i 1628, at ingen måtte foretage masseindkøb af sild og anden fisk uden at lade borgerskabet efter ønske få 1/2 eller hel tønne til hver husholdning. Hvis byøvrigheden formodede, at nogen havde købt ind for at sælge det igen til en højere pris, havde den ret til at foretage husundersøgelse. 34)

Denne regulerende indgriben fra øvrighedens side var betinget af to forhold. Man ønskede på den ene side at undgå en regulær vareknaphed, en middelalderlig frygt der beherskede sindene langt op i tiden, og på den anden side at værne borgerne mod ublu priser og dårlige varer. Levnedsmiddelforsyningen havde man derfor overladt til laug. Fiskerne var vistnok de eneste, der aldrig dannede laug. Laugene fik eneret på deres virksomhed, men måtte til gengæld forpligte sig til at forsyne byen med de nødvendige varer i god kvalitet og til en rimelig pris. Herom stod der en vedvarende strid. Bestandigt lød der klager over bagernes dårlige brød, der var halvt og slet bagt, og gang på gang måtte borgmester og råd kalde byens bagere op på rådhuset for at irretesætte dem eller idømme dem

Randtegninger som i byens tingbøger henviser til sager angående slagtere og fiskehandlere.

bøder. I 1575 blev bagernes brød konfiskeret, »for det fandtes ulovligt bagt«. Men alle anstrengelser syntes frugtesløse, og til sidst måtte man gribe til den udvej at ophæve bagerlauget, så at det stod enhver frit at bage og falbyde brød. 35) Problemet havde imidlertid ikke fundet sin løsning herved. Fribagerne viste sig snart at være temmelig uregerlige. For at kunne opretholde torveordenen måtte man i 1579 forbyde bagerdrengene at have stude på torvet og i stedet henvise dem til bagernes vinduer. I 1588 så man sig nødsaget til at genoprette bagerlauget, men allerede få år efter var brødet ligeså dårligt som tidligere. 36)

Et tilløb til maksimalpriser på brød i middelalderen blev helt afløst af princippet med at gøre prisen fast og vægten glidende, således at høsten i de pågældende år blev taget som udgangspunkt. Prisen på brødet blev i øvrigt fastsat efter meget omhyggelige undersøgelser. Tre bagere fik hver udleveret en skæppe korn, som de skulle bage til brød. Bagefter skulle hver bager nøje gøre rede for svind og omkostninger, hvorefter salgsprisen for brødet kunne fastsættes. Der udarbejdedes da en skala, hvorefter brødet skulle være større, når kornet blev billigere, og mindre, når det blev dyrere, medens prisen på brødet forblev uforandret. 37) »Når en skæppe hvede gælder 20 skilling danske, da skal en wegge (lille hvedebrød) 38) på en blaffert (lille kobbermønt) 39) veje 5 1/2 lod«. Gik prisen på hvede ned til 18, 16 eller 14 sk. skulle en wegge på en blaffert veje henholdsvis 6, 7 og 7 1/2 lod o.s.v. På lignende måde fastsattes en vægtskala for skonroggen (d.e. sigtebrød) og grovbrød (d.e. rugbrød). 40)

Godtfolk skulle nok våge over, at brødet vejede, hvad det burde. Ustandselig lød der klager på bytinget over bagernes undervægtige brød. Byøvrigheden udfoldede da også stor iver for at komme dette onde til livs. I kærnerregnskaberne støder man således på udgifter til brød, der er købt hos byens bagere for at blive undersøgt for undervægtighed og kvalitet. Bagerne besvarede de hyppige klager over undervægtigt og dårligt brød med påstanden om, at de ikke kunne levere brødet til den af øvrigheden fastsatte pris, og at brødet i øvrigt var af ligeså god kvalitet, som det der kunne fås i de andre større stæder ved Øresundskysten. Den sidste påstand fik imidlertid ikke lov til at stå uimodsagt ret længe, idet borgmester Frederik Lejel bekendtgjorde, at der inden næste tingmøde ville blive fremskaffet brød fra København, Malmø og Landskrona. For at føre tilsyn med om byens bagere lå inde med et tilstrækkeligt forråd af korn og mel samt et par gange om ugen at foretage en prøvevejning af brødet, havde man i 1597 udtaget et tilsynsnavn på fire borgere. I 1608 blev antallet øget til otte borgere. Ve den bager der kneb for meget på vægten. Fandtes der mangler ved brødet, skulle det uddeles til de fattige, og bageren måtte prøve kag'en i praksis. 41)

Mens slagtetiden i oktober og november var en forholdsvis stille tid for slagterne, så det anderledes ud i de øvrige måneder af året. Her tyede ikke blot fattigfolk, men også de mere velstillede til slagterne for at få fersk kød. Slagterne var dog ikke ene om at forsyne byen med kød uden for slagtesæsonen. De var udsat for en skarp konkurrence fra omegnens bønder, der på alle torvedage havde lov

Fisketorvet på hjørnet af Bramstræde og Stengade. I forbindelse med en udvidelse af Bramstræde i slutningen af 1800-årene blev torvet nedlagt og fiskerkonerne flyttede til Akseltorvet. Fotografi efter maleri.

til at bringe fersk kød til torvs. Eneste forskel var, at slagterne kun måtte sælge deres varer pundvis, medens bønderne måtte sælge deres stykkevis. I fortrydelse over dette nægtede slagterne gentagne gange at sælge f.eks. lammekød anderledes end i hele fjerdinge, og da slagterlauget ligeledes mente, at den pris rådet havde fastsat, var for lav, resulterede det i, at der ikke blev udbudt kød til salg. Slagternes ærgrelse over at skulle udhugge kødet på torvet og således sælge det i småpartier skyldtes naturligvis, at de i de mange fremmede søfarende kunne have en langt mere indbringende kundekreds end byens borgere. De kunne ikke alene sælge mere og i større partier, men også selv sætte prisen. Men slagternes problemer fandt ikke nåde hos øvrigheden, der tog borgernes parti og satte hårdt mod hårdt ved på tinge (i 1571) at fratage dem deres eneret til håndværket og i stedet give alle og enhver ret til at slagte og sælge kød. Alligevel måtte borgmester og råd med menige borgere snart efter indføre, at »vil og nogen ikke så sælge, da den som vil købe at må lægge 4 sk. (til) den som sælger, og være dermed betalt, hvad så den anden siger«. For at undgå, at slagterne p.g.a. denne sælgetvang skulle undlade at slagte eller blive væk fra torvet, bestemte et sekstenmandsudvalg, der var nedsat for at affatte nogle vedtægter for torvehandelen, at »dersom nogen af slagterne sig undholder og vil ikke slagte og det befindes, han haver ikke slagtet eller holdet kød fal en uge igennem uden skellig forfald« skal bøde 10 mk. til kongen og det samme til byen. 42) Ved samme lejlighed blev det fastsat, »at bedste lammefjerdning skal gælde ikke mere end 4 sk. danske og det at holde til St. Hånddag og næstkommende«, derefter skulle prisen hæves til 5 sk. For fortsat at gøre slagtererhvervet attraktivt blev det bestemt, at »ingen bruge slagteri her i Helsingør, hverken kvinder eller andre at slagte til at udsælge så længe denne slagternes vedtægt holde og de ikke den opsige«. Da slagterne allerede året efter ville have tilladelse til at sælge oksekød for 4 alb. pundet, måtte David Slagter og Hans Skotte Slagter ligesom de øvrige, der ville have lov til at slagte, aflægge ed på, at de ikke ville udhugge kødet hjemme, men bære det til torvet, hvor det skulle forevises byfoged Claus Nielsen. Det var kun kød, som »godt og fedt er«, der måtte sælges for 4 alb. pundet, det mindre gode skulle sælges for sin værdi. Hvis nogen slagter, »når han haver noget kød, som godt og fedt er, at deriblandt forskyder og indmænger sultid og mauert kød, som ikke kan ellers sælges, da skal han være derfor en meneder og straffes derfor som en meneder«. Slagterne forpligtede sig ligeledes til heller ikke at »sælge til fremmede udi hele fjerdinge for dennem at udhugge ligesom for andre«. Hvis de stak en godbid til side til slægt og venner eller på anden måde afhændede noget kød inden de kom til torvepladsen, skulle deres varer tilfalde de fattige. 43)

Mens tre af ugens dage i 1500-årene og vel også senere søndag, tirsdag og torsdag traditionelt var køddage, var de resterende fire dage forbeholdt fisk på den ene eller anden måde. Fisk udgjorde en langt vigtigere livsfornödenhed dengang end nu. I modsætning til de øvrige torveførte levnedsmidler synes de lokale myndigheder at have været mere fleksible ved prisansættelsen af fisk. Herved kunne

en livligere kamp mellem købere og sælgere lettere udspille sig ved fiskebænkene på torvet. Der var dog på ingen måde tale om at lade udbud og efterspørgsel være bestemmende for prisen. Det hedder således i Helsingør tingbog, »at hvis befinde han (Rasmus Nielsen) eller hans hustru sælge deres fisk dyrer end ret og billigt er.... da have sig forbrudt den frihed han havde på sin jord«, og i 1623 pålagdes det at før kl. 9.00 »skal sild sælges til almene folk endog for 1 sk. 44)

Oprindelig var det et udvalg af borgere eller byfogden, der synede og fastsatte prisen på varerne. Men fra begyndelsen af 1600-årene har man særlig beskikkede borgere såkaldte »vrager« til at tage skøn over gods, kød, fisk, vin, øl m.m. Såfremt man fandt nogen utilbørlighed i deres bestilling, blev de stævnet på tinge. Man vogtede nøje over, at de gjorde deres arbejde ordentligt. Det var ikke alle »vrager«, der slap så heldigt fra en stævning som Laurits Thygesen, der sammen med Oluf Bødker var stævnet for ikke at have »vraget salt fisk, torsk, sild og andre fødevarer på skibsbroen«. Byfogden lod sagen falde efter »borgmester og råds og godtfolks forbøn«. 45)

»ORDENTLIGE TORVE HAR BYEN IKKE...«

Torvehandelen var i slutningen af 1500-årene og første halvdel af det følgende århundrede inde i en vældig udvikling. I 1589 hører man, at den tidligere præstegårdshave indrettedes til torv med 14 boder. Ifølge byens regnskaber for 1599-1600 betaltes der 199 mk. i leje for 21 boder på torvepladsen, 6 nye på den søndre side og 15 på den nørre, hvor hovedsagelig bagerne havde taget opstilling. Herudover fik byen lejeindtægt af yderligere 5 slagterboder, 19 slagterbænke for Helsingborgslagterne, 19 lammekødsslagterbænke og endelig 50 fiskerbænke. 46)

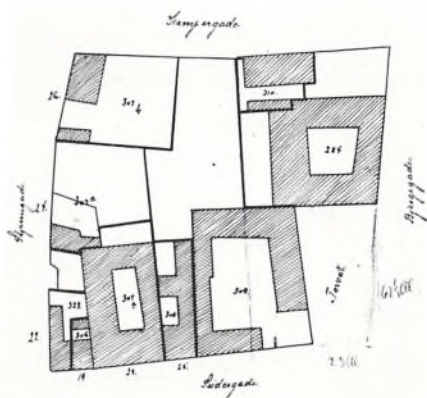

Torvet i Sct. Annagade blev omkring midten af 1700-årene opgivet som egentligt handelstov og i stedet anvendt som justitstov. Slagterboderne (147 og 148) fortsatte dog som sådan indtil de blev nedrevet i 1880'erne efter en brand. Kopi af Lønborgs kort over Helsingør 1803.

Selvom øvrigheden i begyndelsen havde svært ved at få fiskerne til at føre deres fangst helt til torvet og undlade at sælge fangsten til de mange fremmede skibe på reden eller på vej til torvet, voksede antallet af fiskebænke eller skamler på torvet hurtigt i det sidste årti af 1500-årene. I 1596 betaler ikke mindre end 54 fiskere stadeleje. Byens fiskeskammel stod på denne tid ganske nær det nordøstre hjørne af Sct. Annagade og Stengade, hvor vejerboden også lå. Fiskeriet kunne imidlertid slå fejl. I kærnerregnskabet for 1607 hedder det således, »at fiskebænkene er intet bekommet af den årsag af Gud allermægtigste forholder os sine gaver af stranden. Og besværede de fattige fiskere sig sådanne pendinge at udgive, førend at Gud igen ville give sin velsignelse, siden ville enhver findes villig at give, hvis dennem af deres øvrighed blev pålagt«. Der skulle gå hened et halvt århundrede, før der igen kom indtægt af fiskebænkene. 47) I 1634 var der igen opført 10 nye boder og i 1638 blev der yderligere »oprejst en ny længe med boder udi sønder og nør over bredelsen af torvet, desligste ved den sønder side en længe særdeles, er tilsammen 20 hele bindinger halvtagsvis forbunden med 10 døre og 18 vinduer«. 48) Omkring 1640 var der 47 boder og 20 bænke på torvet, heraf var 10 bænke under skur (d.e. med tag). Fire af bænkene blev benyttet af »kallunskvinder«. 49)

Med et så lille albuenum, som der her må have været tale om, har det været ekstra påkrævet, at opdelingen af pladsen er sket fagligt med et nøje afgrænset område til hver enkelt. Den faglige opdeling blev foretaget, for at enhver laugsbroder kunne overvåge, at en anden ved råben og skrigen ikke prøvede at kapre kunder på fagfællers bekostning. Slagterne måtte således kun have en skammel anbragt foran bodens vindue samt råde over så meget plads mellem dette og bænken, at »én kan vel gå mellem samme vindue«. Vinduet eller lemmen har sandsynligvis kunnet slås ned, så at det kunne bruges som disk, det kaldes derfor undertiden »slavindue«. Skønt bænkene eller skamlerne var beregnet til at kunne fjernes, når torvetiden var forbi, synes disse dog at have haft en tilbøjelighed til at blive permanente. Således fandt man i 1611 efter et natligt sammenstød en hårdt såret mand siddende op mod en af bænkene på torvet. 50)

Handelen på torvet var fra omkring midten af 1600-årene i kraftigt aftagende. Krige og farsoter skulle med jævne mellemrum gennem næsten et helt århundrede hærge byen. Endnu i 1662 var 37 torveboder udlejet. Men ved starten af Den skånske krig (1675-79) stod 12 af 28 torveboder øde, og ved krigens afslutning synes kun 5 af boderne at have været anvendt som torveboder. I 1682 var antallet steget til 7 for igen at være faldet til 5 i år 1700. 51) Med de vanskelige økonomiske forhold for byen og den aftagende torvehandel har det været fristende for byøvrigheden at afhænde boder og mindre jordstykker af torvet. Man forbeholdt sig dog retten til at tage jorden tilbage, hvis dette skulle blive nødvendigt. I 1688 får en grundejer således lov til at indlemme en strimmel jord på 20 1/2 alen, som tidligere havde »været brugt til slagterboderne for Helsingborgs slagtere den tid Skåne lå under Danmark«, mod at betale jordskyld til byen. Af byens regnskab

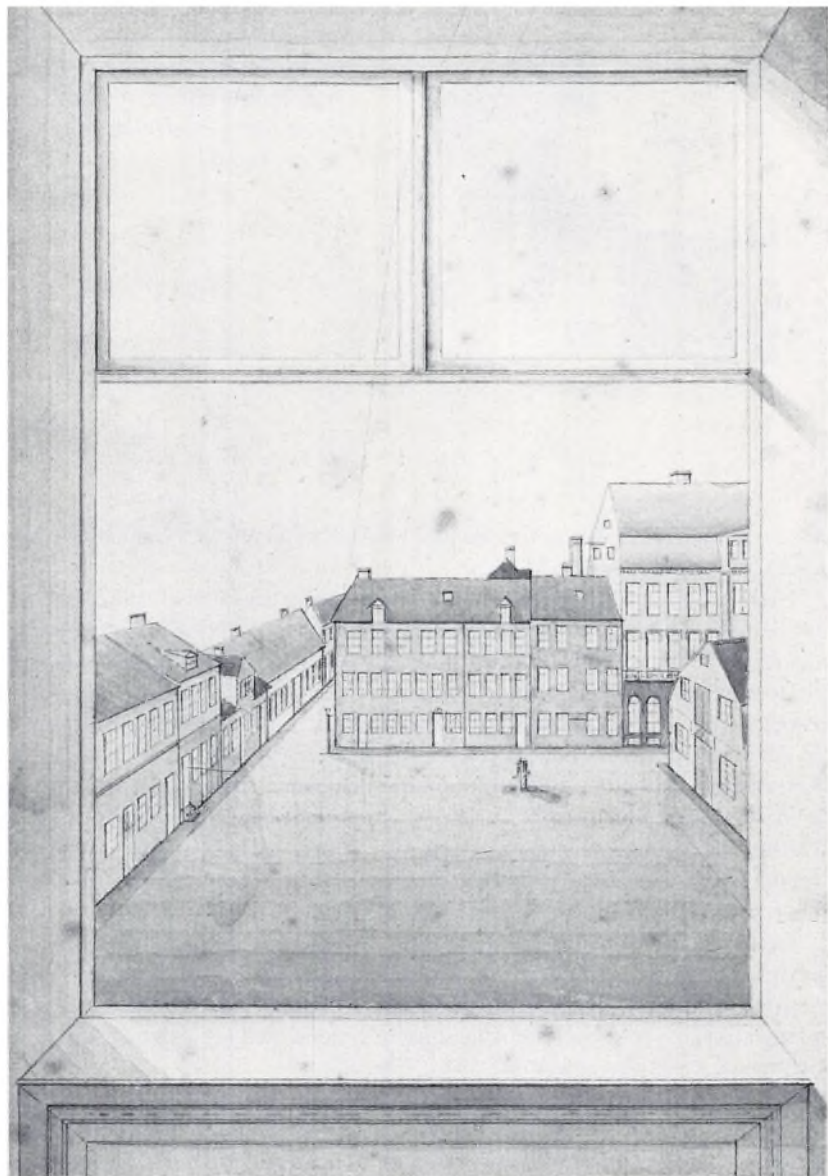
Nederst til højre på kortet ses udstrækningen af byens Akseltorv frem til 1846. Torvegade er endnu ikke udlagt. Kopi af Lønborgs kort over Helsingør 1803.

for år 1700 fremgår det, at tre betalte jordskyld af torvejord, bl.a. »af en plads dårekisten påstået haver«. 52)

Næppe var byen begyndt at rejse sig økonomisk i begyndelsen af 1700-årene, før den i 1711 hjemsøgte af en voldsom pestepidemi, som bortrev næsten en trediedel af byens indbyggere. I et forsøg på at begrænse sygdommens videre udbredelse blev der omgående truffet aftale om en demarkationslinie omkring byen. Da byen således var afskåret fra at have et normalt samkvem med oplandet, måtte det normale torveliv i byen også gradvis ophøre. Men da levnedsmiddelforsyningen trods alt måtte opretholdes, indrettede man et provisorisk torv, hvortil levnedsmidler kunne føres og lægges, så byens indbyggere kunne blive forsynet. Da adskillelsen mellem land og by atter blev hævet i december måned samme år, fandt man det mest hensigtsmæssigt i begyndelsen at henlægge torvet til en plads udenfor Nykirkegård ved Spillegangsdam. 53)

Med et stærkt formindsket indbyggertal kæmpede byen sig igennem Den store nordiske krigs følger (1700-21), og med de langvarige søkrige, der prægede Vesteuropa i begyndelsen af 1700-årene, og som utvivlsomt har virket hæmmende på sundtrafikken, synes byen for alvor at være kommet ned i en dyb bølgedal, som den havde svært ved at komme op ad igen. 54)

I en indberetning fra magistraten i 1735 om byens tilstand gives et dystert billede af Helsingør som en småkårsby uden drift. Torvehandelen har dog næppe ligget helt stille. Man hører netop på denne tid om, at det var nødvendigt for torvemesteren at være til hest for at kunne klare den besværlige torvetjeneste. Dette behøver dog ikke være ensbetydende med, at handelen på torvene var særlig livlig. Torvemesteren var pålagt mange opgaver. Han skulle bl.a. holde orden blandt de torvehandlende, overvåge at handelen foregik efter forskrifterne, at

Akseltorvet set gennem et vindue i Bjergegade 18 omkring 1860. På torvet står byens første jernpost og yderst til højre i billedet ses en del af den olsenske brænderigård. Tegning af August Schwartz.

der ikke blev lavet urenlighed på torvene, at der ikke skete forprang, at ingen gik gade op og gade ned med varer i stedet for at søge til torvs samt, at der ikke handles ulovligt ved byens porte. 55) Siden 1657 havde de torvesøgende bønder måttet betale en vareafgift ved byens porte, den såkaldte porttold, konsumtion eller accise. Alle varer blev nøje opregnet på accisekvitteringen, og vogne, kærre, kurve og poser blev gennemrodet af ofte nidkære konsumtionsbetjente. Da dette system både var besværende og fordyrende for omsætningen, blev det naturligvis inderligt forhadet. Man søgte så vidt muligt at undgå byportene og benyttede i stedet lågerne i de baghaver, som vendte direkte ud til byens marker. 56)

Med det almindelige økonomiske opsving i den såkaldte florissante handelsperiode, der tog sin begyndelse i 1740-erne og skulle vare helt til krigen med England i begyndelsen af 1800-årene, synes billedet gradvis at have vendt sig til det bedre for torvehandelen, uden at den dog nåede tidligere tiders højder. 57)

I den del af sin helsingørbeskrivelse fra 1757, som omhandler torvene, skriver Boesen: »Ordentlige torve har byen ikke som andre end og mindre stæder«. Dog kan hjørnet af Stengade og Sct. Annagade anses for byens »mad-torv, thi her ere publique slagterboder, fiske faaes her ferske til kjøbs, og rundt om sidde mest Amager-koner med kjøkken-urter. I Suder-gaden seer ligest efter et torv, da der er en firekantet plads, hvor korn og landmandens vahre forhandles. Broen kand anses for et frugt-torv«. 58)

Torvehandelen var med andre ord delt på tre lokaliteter på dette tidspunkt. Torvet i Sct. Annagade eller »mad-torvet«, som det kaldes i Boesens helsingørbeskrivelse, synes at være opgivet som egentligt handelstorv omkring midten af 1700-årene. Man havde i 1745 ladet 6 nye slagterboder opføre midt for indgangen til torvet og derved gjort dette uhensigtsmæssigt som handelsplads. Pladsen bag de nye slagterboder var »nu egentlig at anse som et justitstorv hvorfor og justitspælen der er stående«, medens det egentlige torv er mellem Sudergade og Bjergegade, hvor pladsen er større og »ligger vel så bekvemt« hedder det i en forklaring fra byens magistrat til stiftamtmanden i 1751. 59)

Fiskehandlerne kom i det meste af Sundtoldstiden til at føre en temmelig omflakkende tilværelse, hvilket utvivlsomt hænger sammen med det forhold, at de ikke som slagterne synes at have haft permanent opbyggede torveboder, men kun skamler.

Fra de gamle bænke ved det nordøstre hjørne af Sct. Annagade og Stengade var de blevet flyttet til torvet overfor. De havde imidlertid en stærk tilbøjelighed til at søge mod Stengade. I 1700-årene indtog fiskehandlerne det meste af fortorvet ud for Stengade 61. Da huset 1794 skiftede ejer, forlangte denne fiskehandler flyttet til et andet sted, idet dens udøvere spærrede adgangen til hans kontor og fyldte hans forstue i regnvej. Fiskerkonerne blev da flyttet til en plads bag slagterboderne på torvet. 60) Det er sandsynligvis denne plads, som en rejssende i sin skildring af byen 1798 omtaler som fisketorvet. I skildringen hedder

Bønderkonerne med hvide kyser falbyder æg, smør, grøntsager m.m. på en torvedag i 1890'erne. I baggrunden ligger Kampergade.

det endvidere, at »det er en fornøjelse hver morgen at se fiskektorvet overflødig forsynes med mange sorter levende fisk, som nys forladt deres element«. 61) Begejstringen blandt fiskerkonerne har nok ikke været overvældende stor over at være blevet flyttet fra det trafikerede gadestrøg og hen til den mere afsides plads bag slagterboderne. Tilsyneladende har gadestrækningen ud for rådhuset da også i begyndelsen af det følgende århundrede været benyttet som fisketorv. Endelig købte byen i 1833 en bygning på hjørnet af Bramstræde og Stengade. Bygningen blev nedrevet, og grunden blev sammen med en tilstødende grund indrettet til fisketorv. 62) Det nye fisketorv, der var blevet brolagt og forsynet med en af vandkompagniets »springkammer«, blev imidlertid kun langsomt taget i brug af fiskerkonerne. Da pladserne nærmest gadestrøgene var de mest eftertragtede, og man ikke indbyrdes kunne blive enige om, hvem der skulle have disse, forblev alle helst på fortovet. En »Times-korrespondent«, der i 1851 logerede på Hotel d'Øresund lige overfor fisketorvet, giver følgende karakteristik af fiskerkonerne »...renlig klædte fiskerkoner med korte skørter, store tørklæder om hovedet og tykke ben; de solgte torsk og kuller ovre på den anden side af gaden«. 63)

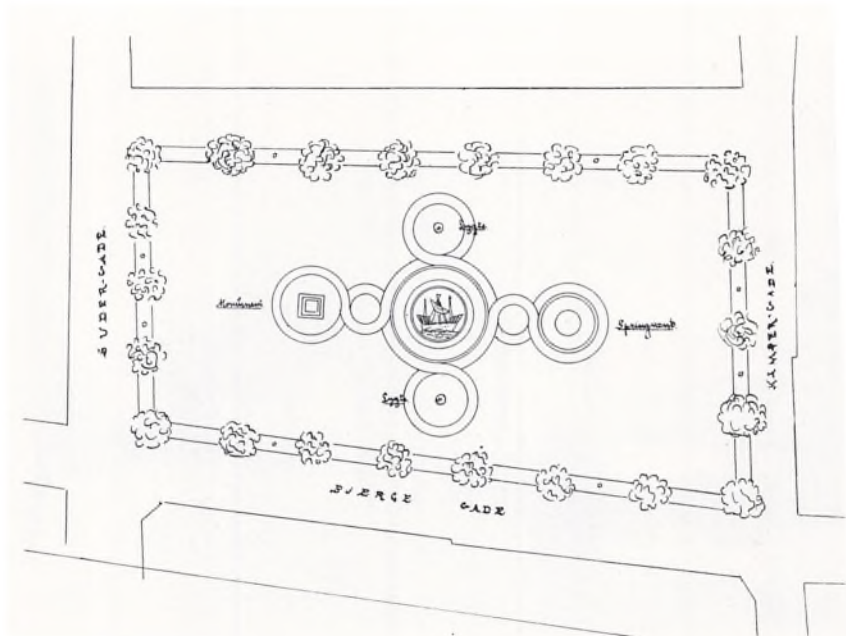

Akseltorvet omkring år 1900. Sommer og vinter indtog fiskerkonerne deres pladser ved Sudergade. Til højre i billedet Bjerggade.

BYENS AKSELTORV

Hvornår Helsingør har fået et egentligt Aksektorv er vanskeligt at afgøre. En del af det nuværende Aksektorv kan føres tilbage til slutningen af 1600-årene, hvor den såkaldte »brændte plads« blev udlagt til Aksektorv. Den brændte plads var opstået i 1684, da Jørgen Holms gård med omkringliggende bygninger brændte. Formentlig er pladsen tilfaldet byen, da tomten ikke er blevet bebygget med en ny købstadsbygning. Men endnu i 1692 synes pladsen ikke at være brugt som torv, for i slutningen af 1692 blev David Holm stævnet af øvrigheden for på tinge at fremføre med hvilken hjemmel, han tid efter anden havde bemærget sig den brændte plads og ladet den indhegne. Resultatet af tingmødet blev, at pladsen atter blev tilkendt byen, og det blev bestemt, at den skulle indrettes til Aksektorv. 64)

Med den forholdsvis beskedne torvehandel på denne tid har behovet for et nyt torv formentlig ikke været overvældende stort. Pladsen har tilsyneladende heller ikke fungeret som Aksektorv før henimod midten af 1700-årene.

I slutningen af 1800-årene var der planer fremme om en udsmykning af byens Aksektorv. Her er et udsnit af et forslag fra 1896.

Med torvets uregelmæssige form og dets beskedne størrelse, knapt en fjerdedel af det nuværende Akseltorv, har det naturligvis ikke kunne rumme de efterhånden mange torvesøgende. Resultatet blev da også, at bønderne, når de var kommet gennem byportene, blev holdende i de nærmeste gader og falbød deres varer her. Dette medførte naturligvis talrige klager, og problemet var ofte fremme på møderne i borgerrepræsentationen, dog uden at det fandt sin løsning før omkring midten af 1800-årene, hvor torvet blev udvidet.

Det var dog ikke kun bøndernes falbyden fra vognene i gaden, der blev klaget over, men også over al anden handel på åben gade.

Foranlediget af en klage fra den kgl. svenske og norske generalkonsul over, at der solgtes frugt og deslige foran »ejendommen No 257 paa Steengaden«, Stengade 46, hvilket bevirkede, at »fortouget belæmres og færdslen i høj grad generes« m.m. blev kommunalbestyrelsen af politimesteren anmodet om at anvise en passende offentlig plads, hvor der kunne holdes frugttorv, indtil byen fik et Akseltorv, der svarede til antallet af torvesøgende. Fra borgerrepræsentationens side blev det slået fast, at en grundejer ikke kunne modsætte sig falbyden fra bøndervognene, så længe der var fri passage til porte og gadedøre, men deri-

Akseltorvet i begyndelsen af dette århundrede. I baggrunden ses Bjergegade og til højre i billedet det omstridte pissoir.

mod var det ikke berettiget, at der blev holdt udsalg på fortovet, uden at den pågældende ejer havde givet sin tilladelse. Såfremt der i fremtiden ikke skulle være nogen, som ville tillade dette, havde kommunalbestyrelsen intet imod, at der blev anvist en plads på fortovet langs med rådstuen til de handlende, som ønskede en sådan. I øvrigt henviste man til at benytte torvene. 65) Sidstnævnte mulighed kan ikke have været alvorligt ment ihvertfald ikke på torvedagene, når man betænker, at vognene på disse dage holdt så tæt på det lille torv, at man næppe »kunne komme frem uden at få klæderne tilsølede af vognsmørelse og vejsnavs eller blive trådt over tærne af hestene, der ikke var fraspændt«. 66)

Til trods for at byen var i stort bekneb for en udvidelse af Akseltorvet, benyttede man ikke lejligheden til at erhverve gården »Trekroner«, da denne var til salg, og derved få gjort noget ved sagen. Men da købmand Larsen, der ejede hovedparten af torvets vestside, døde i 1845, var borgerrepræsentationen indstillet på at erhverve disse ejendomme til brug for den hårdt tiltrængte udvidelse af Akseltorvet. 67) En komité indledte derfor forhandlinger med arvingerne om køb af ejendommene. Man blev enige om, at byen skulle betale 9.000 rdl. for dem. Ejendomskøbet blev kort efter approberet af det kgl. kancelli, og der blev givet tilladelse til nedrivning af bygningerne. På et møde i begyndelsen af februar 1846 vedtog borgerrepræsentationen, at med undtagelse af en enkelt bygning som foreløbig skulle blive stående, skulle de øvrige 8 sælges til nedrivning for at give plads til den påtænkte udvidelse af torvet. 68) Da både dyrlæge Anthon Carøe og bagermester Christian Herold havde ejendomme, der stødte op til de bygninger, der skulle nedrives, hvorved de ville komme til at ligge frit, indgav de et andragende om køb af en strimmel jord på ca. 5 alens bredde langs med deres ejendomme. Komiteen, der var nedsat i forbindelse med Akseltorvets udvidelse og regulering, indstillede imidlertid, at linien fra Sudergade til Kampergade skulle reguleres sådan, at bygningerne kom på linie. Carøe fik derfor anvist en linie, der gik fra 21-33 tommer ind på kommunens grund, efter hvilken han skulle opføre sin nye staldbygning. Det blev yderligere pålagt ham, at bygningen skulle have et afrundet hjørne mod Kampergade og den nye gade (fra 1853 Torvegade), der skulle gå fra førstnævnte og til torvet. 69) Grunden mellem Carøe og Herolds ejendomme skulle sælges ved en offentlig auktion »med forpligtelse for kjøberen til derpaa at opføre, efter den anviste, ud mod torvet et grundmuret 2-etages vaaningshuus«. 70)

Med Akseltorvets udvidelse mente kommunalbestyrelsen, at det var på tide at flytte frugtortvet fra fortovet foran rådhuset, hvor pladsen efterhånden var blevet for snæver, til Akseltorvet. Men efter en henstilling fra magistraten, der mente, at dette først burde ske, efter at torvet var planeret og brolagt, blev overflytningen udsat indtil foråret samme år, hvor dette arbejde skulle være fuldført. Derimod blev brolægningen af den nye gade fra Kampergade til torvet straks iværksat. 70)

Den førnævnte komité, der var nedsat for at varetage indretningen af Aksel-

Torvedag i begyndelsen af dette århundrede. Fiskerkonerne har taget opstilling på Akseltorvets sydlige del langs med Sudergade. Den dag i dag finder man fiskehandlerne på denne del af torvet.

torvet, fremkom i den følgende tid med en række forslag til en forbedring af torvet. Heriblandt et forslag om at der skulle plantes en række træer udenfor rendestenen langs brændevinsbrænder Olsens ejendom dels for at skjule denne ejendoms skæmmende udseende, men også for at give skygge for frugtsælgerne og kostehandlerne, der havde fået anvist plads i denne ende af torvet. Selvom forslaget med beplantning blev vedtaget af borgerrepræsentationen, synes der ikke at være kommet noget konkret ud af forslaget, for endnu på et billede fra 1860-erne, der viser Akseltorvet, findes endnu ikke nogen træer. 71) Mens der tilsyneladende ikke har været plads til en brønd på det oprindelig Akseltorv, blev der gravet en sådan ved udvidelsen, og denne blev forsynet med en pumpe. Også her var der sket fremskridt, for i modsætning til byens øvrige offentlige pumper, der var af postetræ, var den nye på Akseltorvet af jern. Vandpumpen var dog kun forbeholdt de torvesøgende ikke deres tørstige trækdyr. Bønderne var fortsat henvist til at skaffe vand til deres dyr i de omkringliggende gårde. I et forsøg på at afhjælpe dette problem søgte man om tilladelse til at opstille en vandbeholder af træ på torvet på egen bekostning. Men da myndighederne fandt, at den ikke ville være en »prydelse for torvet«, og at den sædvanlige ordning vel nok kunne fortsætte, blev andragendet afslået. 72)

Byens Akseltorv har gennem tiderne dannet rammen om mange begivenheder, store og små. Her holder socialdemokratiet i begyndelsen af dette århundrede et politisk møde på torvet.

Skitseforslag til et monument for Ole Stenvinkel. Monumentet var tiltænkt at skulle indgå i udsmykningen af Akseltorvet i 1896.

Kort efter Akseltorvets udvidelse var der tanker fremme om, at kommunen skulle erhverve den lidet kønne olsenske brænderigård, der optog omtrent halvdelen af det nuværende torv. Hensigten var dog ikke i første række, at torvet yderligere skulle udvides, men at byens nye rådhus skulle opføres på den ryddede plads. Et detaljeret forslag til en virkeliggørelse af ovennævnte tanker blev udarbejdet til borgerrepræsentationen med et betydeligt antal underskrifter. Men inden projektet nåede at blive indgivet til forsamlingen, blev tanken forkastet af brygger Carl Wiibroe i en offentlig skrivelse, hvori han påviste, at det var økonomisk umuligt for byen. 73)

Torvene var frem til den næste udvidelse af Akseltorvet i 1860-erne ikke genstand for nogen større debat i borgerrepræsentationen. Dog var et enkelt væsentligt forhold om handelen på Akseltorvet til debat, nemlig torvetvængen. Det påhvilede bonden ifølge danske lov 3-13-26, at når han førte sine varer til købstaden, skulle disse falbydes på det offentlige Akseltorv. Problemet var da, om denne torvetvang skulle ophæves eller modificeres. I borgerrepræsentationens svar til indenrigsministeriet, som havde fremlagt problemet, gik man ind for en partiel løsning. Såfremt landbrugeren frit ønskede at sælge sine produkter til alle og enhver, skulle dette foregå på Akseltorvet, men hvis der i forvejen var en aftale mellem køber og sælger, behøvede salget ikke at foregå her. Byens magistrat var imidlertid af en anden opfattelse end borgerrepræsentationen, idet denne ikke kunne tiltræde, at der skete en almindelig ophævelse af torvetvængen, og såfremt denne alligevel blev gennemført, at der så blev taget lokale hensyn. Dette ønske motiveredes med »byens mangel på opland, dens betydelige forbrug af landmandens produkter til forsyning af de til Sundet ankommande skibe, og hensyn til de mindre formuende indvaaners tarv, som ellers vilde blive nødsagede til at indkøbe deres fornødenheder hos detailhandlerne, i stedet for at de nu for en stor del køber dem af landmanden«. 74) Disse argumenter minder en hel del om dem,

der fremførtes i 1500-årene og 1600-årene. Med eller uden torvetvang blev grundlaget for den betydelige torvehandel radikalt ændret med Sundtoldens ophævelse i 1857. Alligevel blev Akseltorvets areal udvidet til omtrent det dobbelte, og det fik derved sin nuværende størrelse. Årsagen til udvidelsen var den samme som i 1846, nemlig at der bød sig en gunstig lejlighed for at kunne virkeliggøre det gamle ønske om et større og bedre Akseltorv, der passede til byen og dens størrelse. Natten mellem den 16. og 17. marts 1864 nedbrændte den olsenske brænderigård, der ejedes af Niels Pedersen. Skønt kommunens finansielle tilstand ikke var den bedste under de trykkede økonomiske forhold, besluttede man som nævnt at købe nr. 284 i Bjerggade og 310 i Kampergade ved at optage et beskedent lån på 3.555 rdl i Sparekassen. At man kunne erhverve grunden for dette beskedne beløb må ses i forbindelse med, at Niels Pedersen fik udbetalt assurancebeløbet på henholdsvis 14.430 rdl. og 70 rdl. for de to ejendomme, uden forpligtelse til at lade bygningerne genopføre. Ejerne af de omkringliggende ejendomme tegnede sig desuden tilsammen for et beløb, der var tilstrækkeligt til at kunne forrente og amortisere 2.500 rdl. af lånet i Sparekassen. Ligesom ved Akseltorvets første udvidelse var spørgsmålet om dets beplantning fremme. Men i modsætning til tidligere blev træerne virkelig plantet (efteråret 1864), og lindetræerne kan ses den dag i dag, hvor de indkredser torvepladsen. 75) Da torvet var blevet belagt med brosten, havde det stort set samme udseende som i dag.

Fra begyndelsen af dette århundrede vandt gøglet og det forlystelsesmæssige indpas på byens Akseltorv. Foto fra 1940'erne.

Omtrent midt på torvet stod indtil midten af 1920-erne en vandpost omgivet af fire vejvisersten og oplyst af en større støbejernslygte. Hele arrangementet blev fjernet i forbindelse med byens 500-års købstadsjubilæum i 1926, hvor det lykkedes byens borgere med hjælp fra Ny Carlsbergfondet at få rejst et monument for Erik af Pommern. En vejvisersten er i dag anbragt ved Bjergegade, og en jernpost står nede ved Sudergade.

Allerede henimod slutningen af 1800-årene var der forskellige forslag fremme om en udsmykning af Akseltorvet. I 1896 havde der således været tanker fremme om at opføre en springvandsfontæne midt på »den smukke plads«. Denne idé havde man tilsyneladende endnu ikke opgivet i 1899, idet man i forbindelse med en gennemførelse af projektet havde tænkt sig at opføre »en kandelabre paa hver af torvets nordlige og sydlige halvdele« for derigennem at forbedre den mangelfulde belysning på torvet. Planerne med udsmykningen var endda så langt fremme, at der blev udarbejdet detaljeret forslag i form af skitser og planer blandt andet til, hvordan udsmykningen ville tage sig ud. Det er vel det sidste, der har bevirket, at planerne i sidste ende ikke blev realiseret, og man har vel lov til at være taknemlig herfor. 76) Samtidig med planerne om en springvandsfontæne på

En torvedag omkring 1930. I stedet for de hestetrukne bøndervogne er det nu automobilene, der er det dominerende i torvebilledet.

Ved store og små begivenheder var byens Akseltorv et samlingssted. Her er en del af de danske soldater samlet på torvet efter hjemkomsten fra Sverige i 1945.

torvet var man begyndt at tænke på dets istandsættelse, da det »maa siges at være i en byen ikke værdig stand«. I første omgang foreslog byrådets udvalg for brolægning- og vejevæsen, at der skulle lægges et 7-12 fods bælte af eqvarede brosten evt. lagt i et mønster med forskelligfarvet granit, som en begyndelse til en fornyelse af hele Akseltorvets brolægning. For at bevare træbestanden på torvet blev det besluttet, at man skulle fjerne en del af stenene omkring hvert enkelt træ, og derigennem undgå at træernes rødder skulle hæve brolægningen. Omlægningen af Akseltorvet var endnu ikke fuldført i 1904. Det havde især givet store problemer om, hvor man skulle placere det nye pissoir. De omkringboende ønskede det naturligvis fjernet, i det mindste burde det placeres midt på torvet, sådan at generne blev ligeligt fordelt mellem dem. Resultatet blev dog, at det fik sin plads ved det sydvestlige hjørne af torvet. 77)

Med landbrugets driftsomlægning i de sidste årtier af 1800-årene ændredes torvehandelen fuldstændigt. De afgrøder og produkter, bønderne troligt år efter år havde ført til torvs, faldt i det væsentlige bort. Korn, smør, ost og kød blev i stedet leveret til de store andelsforetagender, som dannedes. Samtidig hermed

ændredes byboernes indkøbsvaner. Indkøb på længere sigt blev afløst af mindre, men oftere indkøb hos de lokale butikshandlere, der overtog distributionen af andelsvirksomhedernes produktion. Man var med andre ord gået over til at leve efter det princip, som tidligere kaldtes »fra hånden og i munden«. 78)

Torvet havde herefter ikke længere den centrale betydning for byens forsyning af varer. Men tilpasset den nye tids krav og forbrugere levede handelen på byens torv dog videre, som det havde gjort i århundreder. Blot var de gamle bønder og deres hestetrukne vogne afløst af nutidens motoriserede torvehandlere. Med den nye kategori af torvehandel måtte vedtægterne naturligvis fornyes på en del punkter. På foranledning af handelsgartnerne blev der i 1924 udarbejdet nye vedtægter for torvehandelen i Helsingør. Samtidig blev der lavet nærmere regler for torvets inddeling i stadepladser. Efter planen skulle salget af fersk fisk foregå på den del af torvet, som lå nærmest Sudergade. Her finder man endnu på torvedage fiskehandlere stående. Herefter fulgte parallelt med Sudergade de stadepladser, som kunne lejes fra gang til gang, og endelig omtrent på midten af torvet de faste stadepladser. 79)

Udenfor de traditionelle torvedage, onsdag og lørdag, lå torvet som oftest stille hen - som et åndehul midt i den tætte bebyggelse. Men som det er naturligt, blev den store centrale plads også benyttet til andre aktiviteter end netop torvehandel. Allerede tidligt var Helsingør brandkorps begyndt at holde mønstring af materiel og mandskab på torvet. Fra 1912 dannede torvet rammen om byens efterårsmarked. Med dette vandt markedsgøglet og dermed også det mere forlystelsesmæssige indpas på torvet. Socialdemokraterne begyndte tilsyneladende som de første med at holde store offentlige møder på torvet. I fest og hverdag, ved store og små begivenheder samledes byens borgere på torvet. 80)

Mens Akseltorvet normalt er fyldt med parkerede biler på hverdage, er torvepladsen et myldrende liv på lørdage mellem klokken 8 og 12. For mange helsingoranere er torvet en uundværlig del af byens liv, og mange tiltrækkes af det afvekslende og farverige folkeliv, der udspiller sig her i torvetiden. De sidste par år har der været en hektisk debat om, hvorvidt torvet skal være bilfrit eller bruges som parkeringsplads. Problemet om parkering på torvet er i øvrigt af ældre dato. Så tidligt som i 1870-ernes begyndelse var problemet fremme til debat i byrådet. 81)

NOTER OG HENVISNINGER:

- 1) Hugo Matthiessen: Torv og Hærstræde Studier i Danmarks Byer, Kbh. 1922 p. 24-25. (H.M.). Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer Beliggenhed og Baggrund, Kbh. 1927 p. 140-41.
- 2) H.M. p. 20-26.
- 3) H.M. p. 27.
- 4) H.M.P. 104. Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden 1426-1857 bd. I p. 107-108. (L.P.).
- 5) L.P. bd. I p. 448-49,.
- 6) Gavebrev til Borgmester og Råd i Helsingør på en Kronens Jord sammesteds, 5. august 1529 trykt i Diplomatarium Helsingoranum En Samling af Aktstykker til Byen Helsingørs Historie, Khv. 1861-66, nr. 37.
- 7) Kæmnerregnskabet for 1566 og 1571.
- 8) Kæmnerregnskabet for 1572, 1583 og 1589. L.P. bd. I p. 448-49
- 9) Borgmester og råds forordning om politi i »Tegnebog på Helsingør Rådstue« 1626-41 fol. 72ab.
- 10) H.M. p. 78-79.
- 11) H.M. p. 71-76.
- 12) L.P. bd. I p. 455-56 H.M. p. 87 ff.
- 13) L.P. bd. II p. 98.
- 14) Instrukser for rumormesterens løn og bestilling, underfogdens bestilling 1637 i »Tegnebog på Helsingør Rådstue« 1626-41, fol. 98 ab. L.P. bd. II p. 260.
- 15) Helsingør Tingbog (Tb.) 1/2, 8/2, 15/11 1563.
- 16) Mænd til at indbrænde byens tønde og skæppemål m.v. 1635 i »Tegnebog på Helsingør Rådstue« 1626-41, fol. 168 a. Tb. 30/11 1640.
- 17) Kæmnerregnskabet 1563.
- 18) Tb. 30/6 1567. H.M. p. 140 note 66.
- 19) Hans Pedersens Gavebrev på en Bod i Helsingør til Vejerbod, med kgl. Stadfæstelse, 31. oktober 1495 trykt i Diplomatarium Helsingoranum En Samling af Aktstykker til Byen Helsingørs Historie, Kbh. 1861-66, nr. 3a og b.
- 20) H.M. p. 88 ff. L.P. bd. II p. 76 og 121. Peder Hansen Resens Atlas Danicus, Helsingør tavle 31-32.
- 21) Tb. 6/7 1579. H.M. p. 88-93.
- 22) Troels-Lund: Dagligliv i Norden i det sekstende Aarhundrede, 6. udg. bd. 3 p. 46. H.M. p. 93-96. Tb. 26/7 1568.
- 23) Helsingør Kæmner-Regnskab for Aaret 1577 udgivet og ledsaget med anmærkninger af P. B. Jacobsen, Kbh. 1844 (særtryk af Danske Magazin, 3. rk. 2. bd.) p. 11 og 21.

- 24) Dom fra Kongens Retterting angaaende Forholdet mellem Helsingør og Helsingborg, 5. maj 1541 trykt i Diplomatarium Helsingoranum, Kbh. 1861-66, nr. 42. I samme nr. 46 Christian III's Bevilling paa et Marked i Helsingør, 16. juli 1547. I samme nr. 6 Christoffer af Baierns Privilegier for Helsingør, 13. marts 1441.
- 25) H. M. p. 14
- 26) Tb. 5/9 1569 og 22/1 1571.
- 27) Tb. 4/5 1576, 1/6 1573 og 6/6 1579.
- 28) Tb. 8/10 1599.
- 29) Tb. 6/3 1570.
- 30) H.M. p. 13. Tb. 2/9 1589.
- 31) TB. 22/1 1571. H.P. p. II. Laurits Pedersen: Helsingørske Haandværkerlav i det 16de Aarhundrede i årbog fra Frederiksborg Amts historiske Samfund 1910 p. 73.
- 32) Tb. 17/8 1601. H.M. p. 16. L.P. II p. 396.
- 33) Tb. 25/5 1562, 24/6 1564, 6/7 1579 og 17/8 1601. Laurits Pedersen: Helsingørske Haandværkerlav i det 16de Aarhundrede p. 73.
- 34) Tb. 20/10 og 10/11 1628. H.M. p. 9.
- 35) TB 18/9 1577. L.P. bd. II p. 212-15. Troels-Lund bd. 3 p. 40.
- 36) Tb. 18/5 1579 og 8/7 1588.
- 37) L.P. bd. 11 p. 214. H.M. p. 17.
- 38) Ordbog over det danske Sprog bd. 27 sp. 671-731.
- 39) Ordbog over det danske Sprog bd. 2 sp. 768.
- 40) L.P. bd. 11 p. 214-15. Se endvidere bagernes skrå i Helsingør 18/2 1639 og 25/4 1646 trykt i Diplomatarium Helsingoranum nr. 122.
- 41) Troels-Lund bd. 3 p. 40-41. L.P. bd. II p. 215.
- 42) Tb. 24/8 1571, 21/7 1542, 1/6 1579, 4/8 1577. Troels-Lund bd. 3 p. 44-45. L.P. bd. II p. 216-18.
- 43) TB. 29/3 1574 og 11/12 1553. L.P. bd. II p. 218. Laurits Pedersen: Helsingørske Haandværkerlav i det 16de Aarhundrede p. 73.
- 44) Tb. 10/4 1570 og 4/8 1623. Troels-Lund bd. 3 p. 49ff.
- 45) Håndbog for danske lokalhistorikere p. 544. L.P. bd. II p. 219.
- 46) Kæmnerregnskabet 1599/1600. Helsingør Kæmner-Regnskab for Aaret 1577 udgivet og ledsaget med anmærkninger af P. B. Jacobsen, Kbh. 1844 p. 10 note 3.
- 47) Tb. 14/1 1555, 13/11 1559, 6/3 1570. Kæmnerregnskabet for 1596 og 1607.
- 48) Kæmnerregnskabet for 1638. L.P. bd. I p. 450.
- 49) Kæmnerregnskabet for 1639-40.
- 50) Tb. 3/3 1567 og 11/1 1611. Kæmnerregnskabet for 1583-84. H.M. p. 80-85. L.P. bd. I p. 450.
- 51) Kæmnerregnskabet for 1662, 1675, 1679, 1682 og 1700.

- 52) Kæmnerregnskabet for 1700. V. Lassen: Bidrag til Helsingørs historie, Helsingør 1866, p. 30, L.P. bd. II p. 193-94.
- 53) V. Lassen: Bidrag til Helsingørs historie, Helsingør 1866 p. 54-55. L.P. II p. 203.
- 54) L.P. bd. II p. 203 og 274 ff.
- 55) L.P. bd. II p. 274. Instrukser for rumormesterens løn og bestilling i »Tegnebog på Helsingør Rådstue« fol. 98 ab.
- 56) Ole Degn: Torv og marked, handelsbod og købmandsgård i Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede, 1720-1790, red. Axel Steensberg Kbh. 1971 p. 450; samme: Torv, marked og købmandsgård i Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede, 1620-1720, red. Axel Steensberg Kbh. 1969 p. 643.
- 57) Ole Degn: Torv og marked, handelsbod og købmandsgård i Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede, 1720-1790, red. Axel Steensberg Kbh. 1971 p. 444. L.P. bd. I p. 158-64.
- 58) Ludvig Boesen: Den ved Øresund Beliggende Anseelige Stad Helsingørs Beskrivelse..., Aalborg 1757 p. 81.
- 59) V. Lassen: Bidrag til Helsingørs historie, Helsingør 1868 p. 35-36. Skrivelse fra stiftamtmanden 26/10 1751 samt svar på denne 28/10 og 6/11 1751 i afskrift i Laurits Pedersens samling i Bymuseets arkiv.
- 60) V. Lassen: Bidrag til Helsingørs historie, Helsingør 1877 p. 15; L.P. bd. II p. 442-43.
- 61) Frederik Thaarup: Helsingør-Vennen nr. 2 p. 90.
- 62) »Dagen« nr. 142 1833.
- 63) M. Galschiøt: Helsingør omkring midten af forrige århundrede. Kbh. 1921 p. 145-46.
- 64) Tb. 11/6, 18/6, 25/6, 9/7 1688 og 3/11 1692. Se L.P. bd. I p. 149 og L.P. bd. II p. 26.
- 65) Uddrag af Helsingørs Borgerepræsentanters Forhandlinger 11/11 og 25/11 1841, 28/9 og 5/12 1843.
- 66) M. Galschiøt: Helsingør, Kbh. 1921 p. 187.
- 67) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 22/1 1846. M. Galschiøt: Helsingør, Kbh. 1921 p. 187-88.
- 68) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 22/1 og 5/2 1846.
- 69) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 12/3, 19/3 og 23/4 1846.
- 70) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 23/4, 14/4, 18/6, 9/7, 10/9 og 1/10 1846.
- 71) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 2/9 1847. M. Galschiøt: Helsingør, Kbh. 1921 p. 188.
- 72) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 18/3, 8/4 og 2/9 1847.

- 73) M. Galschiøt: Helsingør, Kbh. 1921, p. 188-89.
- 74) Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 25/4, 13/7 og 1/8 1850.
- 75) Uddrag af Helsingørs Communalbestyrelses Forhandlinger 3/6 og 21/7 1864, 23/8 og 21/9 1865.
- 76) Forslag til Akseltorvets udsmykning m.v. findes i Bymuseets arkiv.
- 77) Overslag over Helsingør Kjøbstads Indtægter og Udgifter i Aaret 1897 p. 34, 1898 p. 39 og 1899 i anmærkninger til bilag 5. Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 24/3 og 21/4 1898, 6/2 og 17/4 1902, 23/4 1903 og 19/5 1904.
- 78) Niels Oxenvad: Marked og torv i Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede bd. I, Kbh. 1964 p. 410.
- 79) Kommunestyret i Helsingør i 1890-1930, udg. 1928 p. C 100-102. Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 8/5 1922 og 5/5 1924.
- 80) Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 13/5 1909.
- 81) Uddrag af Helsingørs Byråds Forhandlinger 21/10, 20/11 og 2/12 1873. Helsingør Dagblad 13/10 1937.

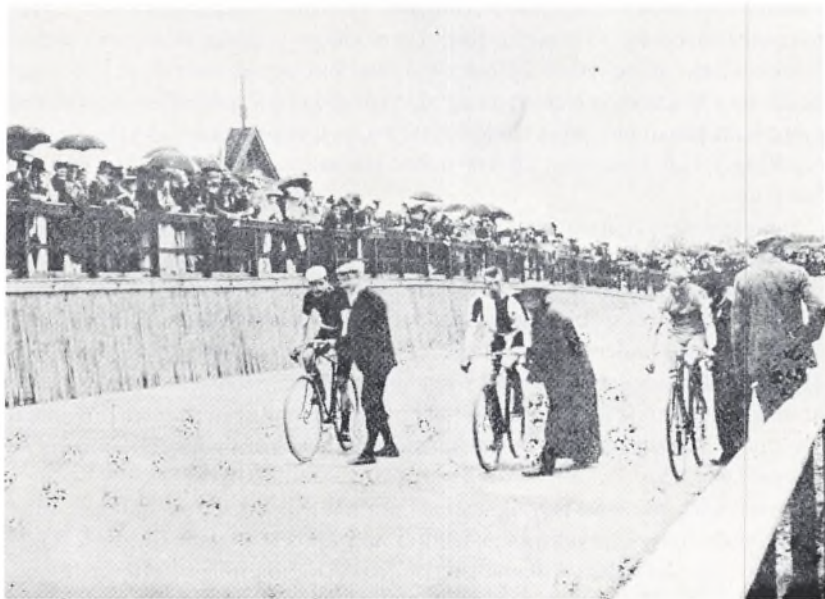
Helsingør Cyklebane 1895-1906

af Lars Bjørn Madsen

I årene efter 1880 blev cyklesporten for alvor udbredt herhjemme. Den havde da i en årrække været populær i England og Frankrig, og det var efter sigende tre englændere, der på ferie i Danmark medbragte deres høje »Bicycler« og derved inspirerede danskerne til at gøre cyklingskunsten efter. Cyklingen i disse første år var præget af »nyhedens interesse« og var udelukkende et spørgsmål om at kunne beherske de tohjulede maskiner, og det dernæst naturligt følgende spørgsmål hvor hurtigt man kunne køre. Derfor var cyklingen kun en sport, og først flere år senere opdagede man cyklens store værdi som samfundsnyttigt transportmiddel.

Den første cykleklub blev stiftet den 7. maj 1881 i København under navnet »Dansk Bicycle Club«, og den eksisterer stadig. Den 8. oktober året efter blev de første rigtige cykle-væddeløb afholdt på en bane omkring plænen i Tivoli, men det blev dog først efter at »Dansk Bicycle Club« den 29. juni 1887 kunne indvise sine nye cyklebaner, en 333 m lang jordbane, at der virkelig kom gang i cyklesporten, og udbredelsen blev ikke mindre, da klubben »Cyklisten« i begyndelsen af 1890'erne anlagde en 350 m lang cyklebane af træ ved Bernstorffsgade, dér hvor Københavns Hovedbanegård nu ligger.

Denne udvikling skabte snart et behov for en cyklebane i provinsen, og den i 1890 stiftede klub »Dansk Cykle Ring«, der var en ret stor klub med flere lokalafdelinger i Nordsjælland, var ikke sen til at udnytte dette, og besluttede derfor i begyndelsen af 1895 at anlægge en cyklebane i Helsingør. (1) Den 11. februar sendte den daværende formand for lokalafdelingen købmand Henrik F. S. Mohr et brev til Helsingør Kommune, hvori klubben søgte om at få overladt en 3 1/4 tdr. land stor grund, hvorpå der kunne anlægges en cyklebane. (2) Kommunen var positivt indstillet overfor forslaget, da en cyklebane jo måtte kunne trække en masse folk til byen. Det vidste man fra de andre baner, og kunne man blot finde en passende grund til formålet, skulle der ikke være noget i vejen for at lade cykleklubben anlægge en bane. Man fandt derfor i samarbejde med Henrik F. S. Mohr en 4 1/4 tdr. land stor grund på Marienlysts jorder, den nærmest byen beliggende del af matriklen 1 a; den i dag skovbevoksede grund afgrænset af Gl. Hellebækvej, Rækkerrenden og den stejle skråning mod Øresund. Den 21. marts 1895 vedtog Byrådet endeligt at udleje grunden til »Dansk Cykle Ring« for et tidsrum af 20 år. (3) Klubben måtte betale 400 kroner til den daværende lejer af arealet for at få ham til at fraflytte det i utide, og der skulle betales en årlig lejeafgift til kommunen på 125 kroner, der dog frafaldt, hvis den kommunen tilfaldende del af totalisatorafgiften måtte overstige den årlige lejeafgift. Totalisatoren, der i dag er cyklebanernes eneste middel til at trække publikum til løbene,

Kun få billeder af Helsingør Cyklebane er bevaret. Dette fotografi, der er taget ved banens opløbsside, viser starten til et sprinterløb i 1895.

var også dengang et vigtigt middel i den henseende. Lejemålet var uopsigeligt i 20 år fra kommunens side, men kunne af cykleklubben opsiges med et års varsel. Dog var man pligtig til, på kommunens forlangende, at fraflytte arealet, hvis f.eks. banen var ude af drift i to på hinanden følgende år. Som lejere af banen stod følgende repræsentanter for »Dansk Cykle Ring«: Købmand Henrik F. S. Mohr, fabrikant H. C. Hansen, telegrafist B. Bränner og C. Jørgensen, de tre sidstnævnte fra København. (4)

Efter at ejendomsudvalget havde godkendt tegningerne af banen, kunne arbejdet med opførelsen af cyklebanen den 4. april 1895 sættes igang, og ledere af dette var arkitekt E. Jensen, København og ingeniør Langvad, formentlig fra Helsingør. Banen skulle være færdig 2. pinsedag samme år, og beregningerne viste sig at holde stik. Den 26. maj kunne banen åbnes for træning, og ikke længe efter må bygningerne omkring banen have stået færdige.

Helsingør havde nu fået en virkelig turistattraktion. Enhver der kender området, hvorpå banen var beliggende, er ikke i tvivl om, at dette var tilfældet. Som en middelalderfæstning højt hævet over Øresund og Helsingør med en prægtig udsigt lå Danmarks største cyklebane. I Helsingørs Avis den 21. maj 1895 kunne man bl. a. læse følgende.: »DCR's Bane ved Helsingør, den største i Danmark og

uforligneligt smukt beliggende paa det høje Terræn ved Begyndelsen af Gl. Hellebækvej, vil om kort Tid staa færdig til at modtage de mange Besøg som ventes. Banen vil ikke alene ved sin Beliggenhed, Størrelse og sine storstilede Bygninger hendrage Opmærksomheden paa sig, den vil ogsaa i alle andre Retninger kunne gjøre Krav paa at inddrages blandt første Rangs Cyklebanerne, idet Bestyrelsen for Ringen i alt Væsentligt vil lede denne paa samme Maade som Hovedstadsbanerne«.

Banelegemet var af cement og havde en omkreds på 402,25 m og var fra 6,60 til 9,20 m bredt. Den største stigning i svingene var ca. 2 m. Banen var anlagt på et ret kuperet terræn, som man dels måtte udgrave og dels udfylde. Derved fik banelegemet et ret specielt udseende, der blev beskrevet således: »Opløbssiden ligger dybt ned under Tilskuerpladsen, hvorfra man ser Rytterne ride som i en Hulvej, medens Svingene ikke rage saa højt op i Luften som man ellers er vant til at se. Fra de øverste Rækker paa Tilskuertribunen ses Løbene næsten i Fugleperspektiv.....Svingene ere betydeligt stejlere og af en lidt anden Form end de sædvanlige«. (5)

Banen var forholdsvis lang og smal, da den måtte tilpasses efter grundens form. Hovedindgangen til cyklebanen fandtes ved Gl. Hellebækvej ved »Rakkerenden«, og ved siden af denne var totalisatorbygningen med tilskuertribune. Ved banens sydlige sving over Ophelia Kilde var der en stor restaurationsbygning, hvis indehaver dette år var M. Nielsen, der også havde det daværende »Hotel d'Øresund«. Klubben måtte dog først indhente tilladelse til at drive offentlig restaurant hos den i nærheden konkurrerende virksomhed »Marienlyst Kur- og Badeanstalt«. (6) En overdækket dommertribune var placeret i inderkredsen på en sådan måde, at den ikke generede overblikket over banen. Under tilskuerpladserne fandtes omklædningsrum, og som en luksus dengang var der også styrtebad. Hele baneområdet var omgivet af et plankeværk, der ikke var populært blandt dem, der kun så banen udefra, idet det efter deres mening skjulte den fra vejen før så smukke udsigt over Sundet. Det havde kostet det ikke ringe beløb af 40.000 kroner at anlægge denne cyklebane. (7)

Søndag den 16. juni 1895, en strålende solskinsdag, kunne Helsingør Cyklebane indvies. Allerede om formiddagen samledes cykleklubbens bestyrelse, medlemmer fra Byrådet og andre ledere, af hvilke kan nævnes sagfører Due fra klubben »Cyklisten«'s bane ved Bernstorffsvej, dr. Lange fra DBC's bane i Ordrup og forretningsfører Wistoft fra Aarhusbanen, til en frokost i banens restaurant. Formanden for Byrådet, overdommer Rosenstand, udtalte ved denne lejlighed, at han håbede, at banen, der også havde haft modstandere, det ville han ikke skjule - omend ikke i Byrådet, skulle blive til gavn for klubben og sluttede med et leve for denne. Kl. 16.30 startede løbene, der havde samlet omkring 5000 tilskuere og derved gav en totalisatoromsætning på ca. 8000 kroner. »Flag fra Hus til Hus viste i Gaar at Helsingør følte den utvivlsomt ikke ringe

Cyklebanens sydlige sving med restaurationsbygningen. I forgrunden stativet hvor meddelelsesskilte kunne hejses op til orientering for publikum. Et sådant system benyttes også i dag. Fotografiet er taget på en af de velbesøgte løbedage og giver et indtryk af banens anseelige størrelse.

Betydning det kunne have for den som Turistby, at »Dansk Cykle Ring« havde anlagt sin nye Bane paa Marienlyst's Terræn«. Dette skrev Helsingørs Avis som indledning til referatet fra dette første cykleløb. (8).

Der blev kørt cykleløb på banen 3-6 gange årligt. I banens første år blev der kørt 7 løb, året efter 4 løb og i 1897 5 løb. Sæsonen startede i juni eller juli, men banen var åben for træning nogen tid før, og iøvrigt åben hver aften og hele søndagen. Alle former for cykleløb, sprint, tidskørsler over forskellige distancer, linieløb, motorpace og meget mere blev kørt på banen. Desuden blev den benyttet til anden sport som boldspil, motorløb og specielle arrangementer som f.eks. i august 1899, hvor artisten »Texas Tex« gav opvisning på hest på bedste cowboymanér. (9)

Mange kendte cykleryttere kørte i årenes løb på banen, og en af de mest kendte var vel nok danskeren Thorvald Ellegaard, der vandt VM i sprint adskillige gange og i sin 31 år lange aktive karriere vandt mere end 780 sejre. For at få et indtryk af hvordan cykleløbene på banen foregik, følger her et uddrag af referatet i Helsingørs Avis den 8.8.1897 af et af de løb, hvor Th. Ellegaard deltog: »Endelig en Gang i mange Herrens Tider fik Cyklebanen Held med Vejret. Dagen i Gaar oprandt med taaget Luft, og det saa ud til baade det ene og det andet, men henad Middag kom den saa længe ventede Sol frem. Dette til Held for Væddeløbene, der Kl. 5 havde samlet ca. 2000 Mennesker.....Omsætningen på Totalisatoren var meget livlig. Den højeste Gevinst var 45 Kroner for 2 i første Løb. Resultaterne af Løbene saa saaledes ud: 1ste Løb, 1/2 eng. Mil. 1ste Heat, Handicap: J. Larsen, Tid 1 Min. 1 Sek.....2det Løb, 1 eng. Mil, Handicap. (Løb for Provinsryttere). Som smuk Nr. 1 indkom E. Lindqvist, derefter E. Larsen og Th. Ellegaard, Tid 2.11. 3die Løb, 1 eng. Mil fra Linie. 1ste Heat: C. Rydmann og Viggo Petersen, 2.24 3/5. 2det Heat: Th. Ellegaard og Carl Rasmussen 2.42. 3die Heat: Orla Nord og Johs. Hansen, 2.54. Slutheatet: Orla Nord som Nr. 1, Th. Ellegaard og Johs. Hansen. 4de Løb, 10 Kilometer, 25 Omgange: Sejrherreren i dette Løb blev Th. Ellegaard, der som Følge heraf var Dagens Helt«.

Interessen for at se disse væddeløb på cyklebanen var i de første år stor. De 5000 tilskuere på indvielsesdagen blev dog aldrig overgået, men et antal på 2500 var ikke unormalt, og en totalisatoromsætning på op mod 6-700 kr. var resultatet efter en af de gode dage. I 1898 begyndte det imidlertid at gå ned ad bakke for banen, og det år blev der ikke kørt cykleløb. I december 1898 blev købmand Mohr ñenejer af banen og dannede i oktober året efter aktieselskabet »Helsingørs Cyklebane«, og banens drift blev overtaget af et ligeledes dannet selskab »Nordsjællands Sportsklub«. (10) Kommunen ønskede dog, at grunden fortsat skulle være udlejet til Mohr, da man anså dette forhold for det sikreste. Der var iøvrigt en del diskussion om spørgsmålet om banens beståen ved pågældende byrådsmøde, og her udtalte lærer M. Jensen: »Hvis nogle af Medlemmerne, der i sin Tid var med til Arrangementet ang. Cyklebanen, havde troet, at denne skulde skaffe en mængde Fremmede til Byen, saa ere de vel nu kurerede; thi det ser sløjt

Den dag i dag kan man ane den tidligere cyklebanes størrelse og form i terrænet. Her ses cyklebanens nordlige sving samt lidt af den østlige langside. Fot. 1977.

ud det hele. Sagen blev jo i sin Tid pousseret frem som en Samfundssag, og Byraadet stillede sig derfor velvilligt. Det er alligevel gaaet ned ad Bakke med Banen, og man maatte næsten ønske at den var ude af Verden. Naar Udvalget alligevel anbefaler at give hr. Mohr Lejemaal paa favorable Betingelser, er det, fordi han er stærkt pekuniært interesseret i Banen«. (11) Borgmesteren var mere positivt indstillet og mente, at grunden til banens problemer måtte søges hos den cykleklub, der tidligere drev banen.

I 1898 blev der, som nævnt, overhovedet ikke kørt cykelløb på banen, men året efter forsøgte man igen. Det første løb, den 27. august, blev besøgt af omkring 600 mennesker, og det næste løb, den 11. september, havde kun 3-400 tilskuere.

»Det er saaledes tydeligt at mærke, at Publikums Interesse for Cyklesporten er stærkt aftagende«, skrev Helsingørs Avis om et af løbene. (12) Der var vel ej heller nogen tvivl om, at dette var korrekt, hvad der ikke blot var tilfældet i provinsen, men også i København. Banen på Bernstorffsgade blev nedlagt omkring århundredeskiftet, og Ordrupbanen havde også sine problemer. Cykleløbene i Helsingør fortsattes dog indtil 1904 med et tilskuertal på gennemsnitlig 200. I de år var de nyindførte motorløb på banen det, der tiltrak publikums opmærksomhed, så noget af årsagen til den dalende interesse for cyklesporten skulle måske findes i folks stigende interesse for det nye tekniske vidunder, automobilet. I 1903 arrangerede cykleklubben »Hamlet« løb på banen, og i 1904 var det cykleklubben »H.B.C.« der stod for arrangementerne. 1904 var året, hvor de sidste cykleløb på Helsingør Cyklebane blev kørt; det var ialt 4 løb, der ikke tiltrak den store opmærksomhed. Helsingørs Avis »hjalp« det år med at propagandere for banens eksistens, f.eks. sluttede et referat fra et af løbene således: »Naar Klubben næste Gang afholder Løb, haabe vi at se en større Tilskuerskare, thi man fortryder absolut ikke et Besøg paa Banen«. (13)

Banen var derefter ude af drift i 2 år, og den 30. august 1906 meddelte Henrik F. S. Mohr, at han ønskede at opsigte lejemålet på grunden, hvorpå banen var beliggende. Han foreslog, at kommunen kunne købe banens cementdække, der kunne hugges op til skærver og bruges til vejmateriale. Kommunen ønskede imidlertid ikke på nogen måde at overtage banen, da forudsætningen for lejemålets indgåelse var, at arealet skulle tilbageleveres i reguleret tilstand. Man vedtog derfor, at Mohr selv måtte sørge for, at banen blev revet ned, men at sandbanerne, der var indlagt som udfyldning i svingene, blev fjernet af kommunen mod betaling fra Mohr. (14)

Der var i tiden omkring 1906 planer om at flytte Øresundshospitalet ud på arealet, og senere, i 1909-13, overvejede man at anlægge en sportsplads, hvortil der endog i 1910 var udarbejdet planer, men ingen af delene blev gennemført. (15) En del år senere blev området beplantet, og kun voldene fra banelegemet og opfyldningen under bygningerne står i dag tilbage som mindet om den tid, da Helsingør havde Danmarks største cyklebane.

Litteraturhenvisninger:

- 1) Helsingørs Avis (H.A.) den 22.3.1895
- 2) Helsingør Bygaads Forhandlinger (H.B.F.) 21.2.1895
- 3) H.B.F. 21.3.1895
- 4) H.B.F. 1896. Kopi af lejekontrakt
- 5) H.A. 17.6.1895 Tegning af banen er gået tabt
- 6) H.B.F. 1896 Kopi af lejekontrakt
- 7) Vejviser 1903-1907
- 8) 17.6.1895
- 9) H.A. 4.8.1899 og 7.8.1899
- 10) H.B.F. 6.10.1898, 1.12.1898 og 9.11.1899
- 11) H.A. 2.3.1900
- 12) H.A. 11.9.1899
- 13) H.A. 22.8.1904
- 14) H.B.F. 1907 og H.A. 22.2.1907
- 15) Peder Christensen: Historisk-financiell Oversigt over Helsingør Kommune gennem 100 år efter Sundtoldstiden. 1941.

Den tidlige glasindustri i Helsingør. 1)

af Kenno Pedersen

I 1848 blev der på Godthåb Strandmark nord for Helsingør by anlagt et glasværk af en tidligere flaskemager fra Holmegård Glasværk, W. T. Grandjean. Før den tid havde Grandjean drevet et glasværk på Bornholm, men var gået fallit efter knapt et års drift 2). Nogen blomstrende industri blev det nye glasværk imidlertid aldrig.

Glasværket eller »glashytten«, som det kaldtes lokalt, der var anlagt og sat i drift for en kapital på 3000 rbd., fik en meget vanskelig start. Allerede det første år blev det brandhærgeset, og produktionen nåede derfor kun op på 350.000 flasker 3). Da Godthåb Glasværk ved sin beliggenhed i nærheden af København kunne blive en alvorlig konkurrent for Kastrup og Holmegaards Glasværker, prøvede disse systematisk at kvæle den nye konkurrent i starten. Allerede det første år solgte Kastrup således flasker til »dumpingpriser« i Helsingør, og samtidig begyndte Holmegaard at opkøbe glasskår i byen. Da Godthåb forsøgte at udvide sit marked til også at omfatte Skåne og derigennem skabe det nødvendige grundlag for en udvidelse af sin produktion, blev dette imødegået af Kastrup, der ligeledes sendte billige flasker ud på dette marked 4).

Godthåb blev imidlertid ikke som ventet straks slået ud. I 1851 producerede glasværkets 40 arbejdere således 1/2 million flasker til en anslået værdi af 25.000 rbd. Et par år senere var produktionsværdien steget til ca. 30.000 rbd., og i 1855 angives denne til at være 41.000 rbd. Efter at Grandjean havde fået en købmand, Mathias Jørgensen, til at sætte penge i foretagendet, udvidedes produktionen til også at omfatte vinduesglas. Men konkurrencen fra Kastrup og Holmegaard har formentlig alligevel været for overvældende for det lille helsingørske glasværk, og i april måned 1856 gik Grandjean atter fallit 5).

Glasværket lå stille et års tid, hvorefter købmand Mathias Jørgensen, der havde overtaget virksomheden, solgte det til et interessentskab bestående af en glasmager Robert Ludwig og hans fire sønner, alle fra Holmegaard. Kort efter overtagelsen blev der indgået en aftale om, at Godthåbs produktion, udelukkende flasker, skulle distribueres gennem Holmegaards udsalg i København. Udviklingen var i de første år efter reetableringen af glasværket stille og rolig. Men omkring 1861 indtraf en markant stigning såvel i produktionen af flasker som i antallet af arbejdere ved glasværket. Der produceredes således 1,3 million »bouteiller« i 1866 mod ca. 1/4 million i 1859/60 og 1/2 million i 1862 7).

Forudsætningen for denne fremgang var foruden arbejdskraften, at man fulgte med den tekniske udvikling, og det vil først og fremmest sige i de kapitalkrævende ovnanlæg. Maskiner fandt kun i ringe omfang anvendelse i glasindustrien på denne tid. Man ser da også en stigende investering i ovnanlæg ved Godthåb i

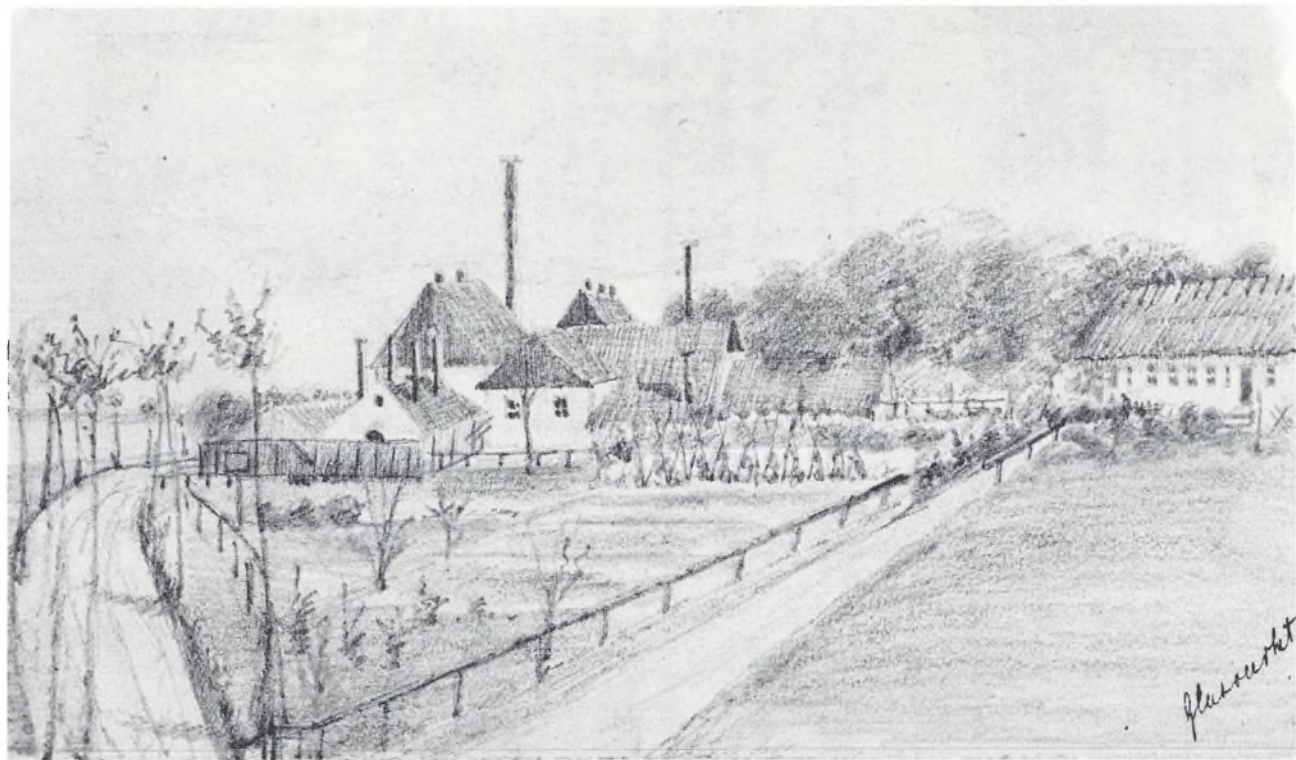
Kort efter opførelsen af Godthåb Glasværk har industrihistorikeren O. J. Rawert lavet denne skitse. Kgl. Bibl. »Et temmeligt stort og højttaget hus eller skur af planker og brædder, sort af sod og røg, der, når pusteriet var i gang, sivede ud af det under vindens tryk, op gennem taget og ud af de åbentstående lemme. Gennem den brede indgang så man store gloende ildøjne og luer, der inde i mørket rakte deres røde tunge langt ud, og belyst af ildskæret færdedes travle skikkelser derinde med underlige fagter. Det hele så højst fantastisk ud...« Citat fra M. Galschiøts bog Helsingør omkring midten af forrige århundrede.

1860'erne. Det var dog først ved glasværkets store ombygning i begyndelsen af 1870'erne, at man blev i stand til at benytte den langt billigere bornholmske granit i produktionen. Ved samme lejlighed var man gået over til at benytte gasfyring ved fremstillingen af råglaset 8).

Set ud fra arbejdsstyrkens størrelse i 1870'erne og begyndelsen af 1880'erne havde Godthåb en betydelig fremgang til omkring midten af 1870'erne. Arbejdsstyrken steg således fra 28 arbejdere i 1871 til 64 i 1874. I tiden herefter og frem til begyndelsen af 1880'erne blev arbejdsstyrken mere end halveret. Denne markante tilbagegang i antallet af arbejdere ved glasværket hænger utvivlsomt sammen med lavkonjunktoren omkring 1877/78. Men allerede nogle år tidligere var konkurrencen mellem glasværkerne blevet skærpet betydeligt på grund af en overproduktion 9).

Da arbejdsstyrken ved Godthåb var nået ned på 28 arbejdere i 1882, blev det købt af Kastrup, der på dette tidspunkt havde haft det i forpagtning i næsten ti år 10). Glasværket blev i øvrigt ramt af en arbejdskonflikt dette år. Flaskemagerne strejkede en uge for kravet om at få forhøjet betalingen med 25 øre pr. 100 flasker. Resultatet blev en forbedring på ti øre. Man havde i øvrigt forgæves forsøgt at få kollegaerne på andre glasværker med i aktionen, men strejker var endnu noget forholdsvis nyt og uprøvet 11).

Efter sammenslutningen med Kastrup blev der opført to nye grundmurede glashytter med moderne ovne. For at lette råvaretilførslen og udskibningen af de færdige produkter blev der bygget en anlægsbro med et slæbested for sandpramme. Hidtil havde man i vid udstrækning gjort brug af jernbanen til København over Hillerød, som var blevet etableret i 1864. Desuden blev der opført arbejderboliger og en driftsbestyrerbolig. Ombygningen medførte hurtigt et fornyet opsving for glasværket. Allerede i 1884 var arbejdsstyrken oppe på 64 arbejdere. Men opsvinget blev af kort varighed. I 1895 blev ovnene slukket, og arbejderne flyttede bort. Godthåb Glasværk var ophørt 12).

☞ *Skitse af Godthåb Glasværk ved Højstrup, formentlig efter ombygningen i begyndelsen af 1880'erne. Kgl. Bibl.*

NOTER OG HENVISNINGER:

- 1) Delvis omskrevet afsnit fra forfatterens speciale: En lokalhistorisk undersøgelse af industrialiseringen i Helsingør 1847-1883 set på baggrund af den erhvervsmæssige og økonomiske udvikling efter Sundtoldens ophævelse 1857 (Glasindustrien p. 93-94).
- 2) Axel Nielsen: Industriens historie i Danmark, Tiden 1820-1870 bd. III₂, GenuD. 1975 p. 209. M. Galschiøt: Helsingør omkring midten af forrige århundrede, Kbh. 1960 p. 197. Mogens Schlüter: Træk af danske glasværkers historie i Kastrup og Holmegaards Glasværker 1825-1975, red. af Gunnar Buchwald og Mogens Schlüter p. 24-25.
- 3) Toldinspektørens årsberetning 1849. Rigsarkivet (R.A.)
- 4) Axel Nielsen: op.cit. III₂ p. 209-10.
- 5) M. Galschiøt: op.cit. p. 198. Panteregister p. 117 (Helsingør byfogedarkiv B 762 i Landsarkivet for Sjælland m.v. (L.A.)). W.T. Grandjeans konkursbo (Helsingør byfogedarkiv E 372 L.A.). Toldinspektørens årsberetninger 1854, 1855 og 1856 R.A.
- 6) Panteregister p. 73 ff. C. Nyrop: Helsingørske Industriforhold. Fra Arkiv og Museum Tidsskrift for Østifternes Historie og Typografi 2. binds første hæfte 1903 (1902) p. 126. Axel Nielsen: op. cit. III₂ p. 210.
- 7) Toldinspektørens årsberetninger 1859, 1860 og 1862 R.A. Axel Nielsen: op. cit. III₂ p. 218.
- 8) R. Willerslev: Studier i dansk industris historie 1850-80, Kbh. 1952 p. 140. Toldinspektørens årsberetninger 1861-65 R.A. Tælling af fabrikker og fabrikmæssig drevet haandværk 1871/72 R.A. Axel Nielsen: op. cit. III₂ p. 216-17.
- 9) Tabel p i det under nr. I omtalte speciale. Axel Nielsen: op. cit. III₂ p. 218.
- 10) W. Scharling og V. Falbe Hansen: Danmarks Statistik bd. II p. 614.
- 11) Mogens Schlüter: op. cit. p. 27.
- 12) M. Galschiøt: op. cit. p. 198-99, Mogens Schlüter: op. cit. p. 25. W. Scharling og V. Falbe Hansen: Danmarks Statistik bd. II p. 614.

Helsingør Bymuseum 1973-76

af Aase Faye

Helsingør Bymuseum indleder sin første årsberetning med at omtale perioden 1/10 1973 til 1976 (incl.). I efteråret 1973 blev der oprettet en museumsinspektørstilling, og samtidig fik Bymuseet overladt Karmeliterhuset, der havde rummet folkebibliotek fra 1911-71, til udstilling, kontorer m.m. Bymuseet havde indtil da haft til huse på Marienlyst Slot under museumsdirektør Knud Klem, hvis egentlige virkested var Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Knud Klem har fortsat haft tilknytning til Bymuseet som konsulent.

BYGNINGERNE

På Marienlyst Slot har der kun været almindelig vedligeholdelse, hvorimod Karmeliterhuset for at kunne anvendes måtte igennem en større istandsættelse.

Marienlyst Slot. Akvarel af Claus Gress 1976.

Denne ærværdige middelalder- og renaissancebygning blev i begyndelsen af dette århundrede restaureret af professor H. Storck efter at have været fattiggård i ca. 350 år. Restaureringen var noget hårdhændet, især hvad angik det ydre. I 1911 flyttede folkebiblioteket ind i Karmeliterhuset og blev hér til 1971. Da Bymuseet efter megen diskussion fik overladt bygningen i 1973, bar den indvendig præg af at have været udnyttet til sidste cm² og med de deraf dårlige muligheder for regelmæssig vedligeholdelse.

På anlægsbudgettet for 1973 og 1974 var der derfor afsat penge til en gennemgribende indre istandsættelse, som kom til at stå på ikke blot i den nævnte del af 1973, men også i årene 1974-76. Der blev dog ikke arbejdet konstant i disse år. Kontorerne var de første rum, der blev sat i stand, og derefter begyndte man med den såkaldte Herluf Trollesal, idet vi tidligt planlagde en særudstilling, så byen dels kunne vænne sig til, at Karmeliterhuset atter stod til brug, dels at folk havde mulighed for at følge den fremadskridende istandsættelse.

Herluf Trollesalen, kaldet sådan på grund af Herluf Trolle der udvidede Karmelitermunkenes sygehus i Hestemøllestræde, havde endnu bevaret sine vægnicher med runde halvsøjler samt to kraftige bærende stolper. Mange af stenene i halvsøjlerne var ødelagte og smuldrende og måtte udskiftes med moderne sten lavet til formålet. Gulvet, der i bibliotekets tid havde været belagt med linoleum, fik helt nye fyrretræsbrædder, der efter en behandling med kalk nu står hvidskurede.

Resten af Karmeliterhuset er efterhånden blevet istandsat, og det gælder bl.a. yderligere to udstillingsrum i etagen under Herluf Trollesalen og to såkaldte publikumsrum samt køkken i samme etage. I første etagen indrettedes et større særudstillingslokale, Peder Brahesalen kaldet efter Peder Brahe, der antages at have bygget fløjen af Karmeliterhuset ud mod Sct. Annagade.

Endelig blev Byhistorisk Arkivs rum i stueetagen indrettet, men derom senere.

Det har som ventet været forstyrrende for Bymuseets arbejde med de mange håndværkere, der mere eller mindre konstant har arbejdet rundt omkring i hele huset. Det har derfor været vanskeligt at planlægge arbejdet i museum og arkiv ordentligt.

SAMLINGERNE

Registrering: Bymuseet har påbegyndt en revidering af tidligere registreringer af først og fremmest håndværkersamlingen, der fra gammel tid har haft til huse i den tidligere latinskoles lokaler i Karmeliterklosteret.

Vi begyndte med bogbinderen, hvor museet fik fortræffelig hjælp af bogbinder J. Ludvigsen i Sct. Olaigade. Næste håndværk blev rebslageriet, hvor museet ligeledes kom i kontakt med en tidligere rebslager fra Fur, nu bosiddende i Gilleleje.

Karmeliterhuset i Hestemøllestræde med den gotiske østgavl. Fot. 1975.

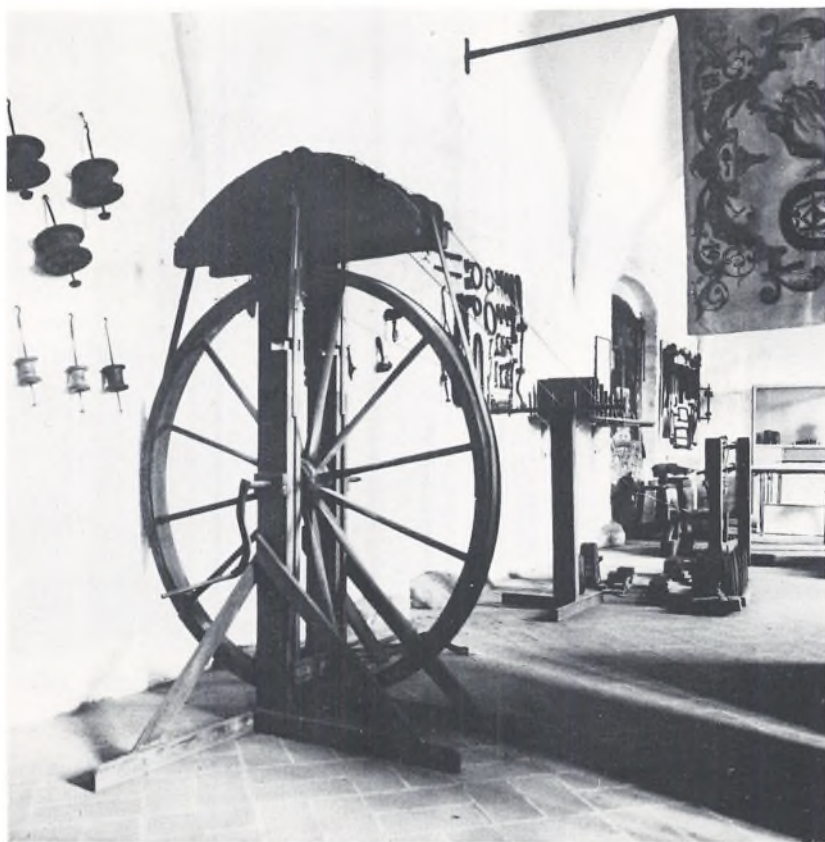
Derefter behandlede skomagerværkstedet, hvor skomager Willy Bell Madsen var behjælpelig ved registrering. Ved samme lejlighed fik vi fotograferet hele arbejdet med at sy et par sko i hånden.

Denne registrering af museets håndværkersamling samt interviews med nulevende håndværkere vil fortsætte intenst, da Bymuseet agter at gøre håndværk og erhverv til et af hovedpunkterne i den permanente udstilling, der skal laves i Karmeliterhuset.

I de sidste halvandet år har Bymuseet dels fået registreret sin ikke særlig store textilsamling dels fået indsamlet en del dragter m.m. af ret forskellig art. Der er indkommet meget bl.a. håndværkerbeklædning fra forrige århundrede, børnetøj fra 1930-erne, en damegarderobe fra især tiden omkring anden verdenskrig og en art »folkedragt«, der har tilhørt en nu afdød købmandskone i Esbønderup Skovhuse. Den består af en ærmetrøje med brocheret silke fra slutningen af

1700-årene, der er brugt sammen med et meget senere fremstillet rødt hvergangs-skørt med mønster. Desuden brun fløjls hue med rund sølvnakke, tre kniplings-korsklæder samt diverse tørklæder, silkebånd m.m.

Bymuseet agter at fortsætte tekstilindsamlingen via bl.a. den lokale presse.

Genstande fra rebslageriet, udstillet af Bymuseet i Karmeliterklosterets vestfløj.

Konservering: Bymuseet har på tekstilkonserveringen i Brede fået konserveret fire faner med henblik på udstilling. Det er tømmersvendenes, bagersvendenes, grovsmedenes samt brandkorpsets faner. Snedker- og malerkonserveringen, ligeledes i Brede, har restaureret Marienlyst Slots enestående Louis Seize møblement bestående af sofa og 12 stole. Møblementet er desuden blevet ombetrukket med grønt, silkelignende kunststof vævet i Italien i et Louis Seize mønster. Takkes skal her museumsinspektør, dr.phil. Tove Clemmensen, der har været rådgi-

Marienlyst Slots Louis Seize møblement i Kongens Værelse, bestående af sofa og 12 stole, er nyrestaureret i 1975-76. Fot. 1977

ver ved istandsættelsen og ledt Bymuseet frem til det rigtige stof, hvad angår farve og mønster.

Endelig har museet hos en privat konservator Jens Kähler fået påbegyndt en konservering af malerier fra såvel udstilling som magasiner.

Nyerhvervelser: Vi har modtaget mange genstande som gaver, og vi takker meget for den opbakning af og interesse for museet, som gaverne er et vidnesbyrd om.

Desuden er købt, fortrinsvis fra Arne Bruun Rasmussens auktioner, en lågskål af sølv lavet af den helsingørske sølvsmed Hans Peter Lindberg i 1801. Fra en privatmand er købt to lysestager, hvoraf den ene er lavet af sølvsmed Daniel Petersen Brock, borgerskab 1715-31, og den anden af Dragsted omkring år 1900

som en nøjagtig kopi af den førstnævnte. Der er købt et studie af V. Kynh fra 1880-erne forestillende Nordkysten med Kronborg i baggrunden, og to mindre malerier af henholdsvis Kronborg og Frederiksborg Slot med omgivelser formodentlig malet af J. P. Møller (1783-1854). Et større, usigneret, topografisk maleri af Helsingør samt en radering af J. F. Willumsen, ligeledes fra byen, er også erhvervet af museet.

Lågskålen af sølv er lavet af Hans Peter Lindberg i 1801. Af de tilsyneladende ens lysestager er den ene af Daniel Petersen Brock (borgerskab 1715-31) og den anden en kopi lavet af Dragsted ca. 1900. Fot. 1977.

Endelig er købt et Louis Seize spejl, som muligvis er lavet af hofdekoratør J. C. Lillie, der har lavet vægdekorationerne i et af Marienlyst Slots rum.

*V. Kyhns studie fra 1880'erne. Kronborg set fra Hellebæk.
Fot. 1977.*

*Kronborg formodentlig malet af J. P. Møller (1783-1854).
Fot. 1977.*

UNDERSØGELSER

Bymuseet har i de forløbne år ved cand.phil. Kenno Pedersen foretaget en del besigtigelser og arkæologiske undersøgelser. Foruden dem, der vil blive omtalt nærmere nedenfor, kan nævnes besigtigelsen af resterne af et søbatteri fra begyndelsen af 1800-årene, der blev fundet i forbindelse med opførelsen af byens rensningsanlæg ved Sdr. Strandvej, en stenlægning fra 1500-årene i Søstræde, en loftsdekoration fra 1800-årene i Stjernegade 19 samt et kampestensfundament fra et brændevinsbrænderi, der blev fundet i forbindelse med omlægningen af Akseltorvet.

Teglovn i Gurre: I perioden 13-15/6 1975 iværksatte Bymuseet en mindre undersøgelse og opmåling af en teglovn i Gurre Vang ca. 6 km. fra Helsingør. Teglovn, der ligger i nærheden af Teglovnkrog og Teglovnsmose, var allerede blevet lokaliseret og delvis udgravet af en gymnasieklasse fra Helsingør Gymnasium under ledelse af lektor Henning Ring og i nært samarbejde med daværende skovrider Børge Jacobsen.

Da teglovnens ovnkammer allerede var delvis tømt for teglbrokker, blev museets undersøgelse hovedsageligt begrænset hertil, mens undersøgelsen af den tilsyneladende uforstyrrede forside og pladsen foran teglovn er blevet udsat indtil videre. Teglovn har tre hvælvede indfyringshuller, der er ca. 57 cm brede og ca. 88 cm høje. Alle tre er særdeles velbevarede. Mens gulvene i indfyringshullerne er belagt med teglsten, består gulvet i selve ovnkammeret, der er 4,58 m bredt og 4,07 m dybt, af et ca. 30 cm tykt forholdsvis porøst, gråligt lag. Under dette findes et rødt lag af fast beskaffenhed, herunder et omblandet sandlag, og derefter undergrund.

Ved et snit gennem ovnens østvæg blev det konstateret, at denne bestod af to teglstensmure, der ikke var i forbandt, og som lå i forskelligt niveau. Mens den inderste mur således lå i niveau med ovnkammerets gulv, lå det andet murparti ca. 30 cm dybere. Begge murpartier var i munkeskifte med en form for lermørtel som bindemiddel. Den yderste af teglstensmurerne stødte op til en kampestenspakning på ca. 1,40 meters tykkelse. Det nederste af kampestenspakningen, der lå i niveau med sidstnævnte murparti, udgjordes af håndstore sten lagt ovenpå det gule undergrundssand. Enkelte teglsten indgik i stenpakningen, hvor bindemidlet var ler.

Man kan med andre ord tale om et ældre anlæg bestående af en teglstensmur med en kampestenspakning uden om, og et yngre anlæg hvor ovnkammeret har fået en ny indre teglstensmur. Da bredden i den ældste teglovn kammer har været ca. 5,48 m, har denne muligvis haft fire indfyringshuller.

Under udgravningen blev der fundet en del teglsten (25 á 28 x 12 á 13 x 8 á 9 cm). Enkelte af disse havde aftryk af forskellige dyrespor, og i en enkelt var der lavet et rudemønster. Desuden blev der fundet en del tagsten af munke- og

Det østlige indfyrringshul set fra ovnkammeret i teglovnen i Gurre. Fot. 1975.

nonnetypen, men intet keramik eller andet som kunne give mulighed for en nærmere datering af anlæggene. Imidlertid må de ud fra deres opbygning henføres til en gang i middelalderen.

Med datidens transportforhold har det været nødvendigt at henlægge teglbrændingen så nær byggepladsen som vel muligt. Det synes i denne sammenhæng nærliggende at sætte den undersøgte teglovn i forbindelse med Gurre Slot. Da vandstanden i Gurre Sø har stået en del højere i middelalderen end nu, har det været muligt at sejle direkte fra teglovnen og til slotsholmen, der ligger ca. 800 m sydøst for denne. Da Gurre Slot efter Grevens Fejde (1534-36) kun omtales som et stenbrud, og da det ældste af slottet er fra anden halvdel af 1100-årene, må teglovnen henføres til tiden derimellem. Tør man slutte noget ud fra teglstenenes størrelse, er det mest nærliggende at sætte teglovnen i forbindelse med Valdemar Atterdags byggeri i Gurre i 1360-erne. Men en mere sikker datering må imidlertid stå åben, indtil der er foretaget nye og større undersøgelser ved teglovnen. Bakkskrånningen, hvori den undersøgte teglovn er gravet ind, kan meget vel tænkes at rumme flere teglovne.

Hammermøllen i Hellebæk: Under restaureringen af Hammermøllen blev der på nordsiden afdækket noget murværk. Ved besigtigelsen af fundet blev det aftalt, at Bymuseet skulle udvide gravefeltet for at få afgrænset murværket samt få dette opmålt. Dette fandt sted 21-23/6 1975.

Fra udgravningen ved Hammermøllen i Hellebæk. Det frilagte murværk set fra vest. Midt i billedet ses en rektangulær kanal, der er delvis fyldt med jernslagge, og bag denne en afløbsrende der fører ud til en nyopgravet kanal. Fot. 1975.

En tilmuret og delvis nedbrudt teglstensbue indgik i den nuværende Hammermøllens nordmur. Teglstensbuen, hvorigennem man har ledt vand fra Bondedammen, hører utvivlsomt til den tidligste Hammermølle. Buen, som ikke ligger helt parallelt med nordmuren, men mere øst-vestlig end denne, er på et tidspunkt blevet gennembrudt for at give plads til en rektangulær kanal. Kanalen er tilmuret i den ene side, men alligevel beregnet til at blive gennemstrømmet af vand, idet der på østsiden af denne er lavet en afløbsrende, som munder ud i en nyopgravet kanal parallelt med møllehusets østgavl. En tilsvarende kanal har eksisteret på Frederik V's tid.

I forbindelse med det gennemstrømmende vand kan et tykt lag jernslagge ovenpå et lerlag tyde på, at kanalen har fungeret som et slags kølesystem ved

forarbejdningen af jernting. »Kølesystemet« er næppe ældre end første halvdel af 1700-årene.

Kongensgade 2bc.: For ca. fem år siden vedtog Helsingør Byråd en bevarende saneringsplan for det gamle Helsingør. Da denne iværksættes karrévis og efter et fastlagt tidsskema, giver den Bymuseet en enestående mulighed for at planlægge og foretage topografisk-arkæologiske undersøgelser i byen.

Da den bevarende sanering i den såkaldte karré 62 startede i 1974, blev den nøje fulgt af museets medarbejdere. Men da det trods alt er begrænset, hvor indest arbejdet kan følges fra Bymuseets side, er det særdeles vigtigt at få og have

I forbindelse med restaureringen af Kongensgade 2bc, blev blandt andet denne vægdekoration afdækket på en lerklinet væg. Akantusslyngværket er udført i sort-hvid bemaling på en grå baggrund. Fot. 1976.

kontakt med interesserede, der har mulighed for at følge arbejdet på nærmeste hold. Det var da også en henvendelse fra malermester Johannes Katstrup og arbejdsformand Eilif Hansen, som i slutningen af april 1976 gav anledningen til flere undersøgelser i Kongensgade 2bc. I første omgang drejede det sig om en større stenlægning ca. 2,5 x 1,5 m, man var stødt på i forbindelse med en afgraving af noget jord under et gulv.

I fuld forståelse med Sparekassen SDS, der var bygherre, undersøgte museet stenlægningen, der øverst bestod af håndstore kampesten lagt i ler på et underlag af hovedstore sten. Under stenlægningen fandtes et kulturlag på ca. 70-80 cm's tykkelse. I dette fyldlag blev der foruden keramik og enkelte metalgenstande fundet rester af et risgærde. Et brandlag kunne ligeledes konstateres. Stenlægningen, der strakte sig ind under en lerklinet bindingsværksmur, som siden viste sig at have en vægdekoration, synes at kunne henføres til tiden omkring 1600.

Omtrent samtidig med undersøgelsen af stenlægningen blev nogle vægdekorationer afdækket i et tilstødende rum. Skjult bag nogle 20-25 cm brede bemalede vægbrætter blev en vægdekoration på ca. 95 x 110 cm afdækket. Dekorationen, der bestod af stiliseret akantusslyngværk i sort-hvid bemaling på grå baggrund, var lavet på lerklining. Det viste sig, at samme rum havde endnu en vægdekoration ligeledes i akantusslyngværk, men udført i sort-rød. Loftsbjælkerne bar spor af at have været bemalet. I begyndelsen af juli måned 1976 lavede Bymuseet endnu en prøvegravning i Kongensgade 2bc, men uden nævneværdigt resultat.

Stengade 64: Under restaureringen af købmand Nicolai Dahls Gård i Stengade 64, der ejes af Selskabet til bevarelse af gamle bygninger i Helsingør, blev der i kælderen afdækket fire fladbuede vinduesåbninger. Da det nederste af disse vinduesåbninger var dækket af en stenlægning, var det rimeligt at antage, at østmuren og stenlægningen ikke var samtidige, og at en ældre stenlægning eventuelt kunne findes i et lavere niveau.

På foranledning af arkitekt Hannes Stephensen fra kommunens saneringsafdeling iværtsatte Bymuseet 2-6/12 1976 en prøvegravning i kælderen til Stengade 64. For at forstyrre den allerede fundne stenlægning mindst muligt blev prøvehullerne lavet, hvor stenlægningen i forvejen var beskadiget. I en dybde af ca. 80 cm under den først afdækkede stenlægning blev en ældre stenlægning af håndstore kampesten fundet i begge prøvehuller. Stenlægningen ligger ca. 2,5 m under det nuværende terræn.

I samråd med arkitekt Claus Mortensen, der leder restaureringen, blev det ene prøvehul udvidet, for at man kunne se, hvorledes den nederste stenlægning lå i forhold til østmurens kampestensfundament og den nordligste af de fladbuede vinduesåbninger. Ud fra denne undersøgelse må stenlægningen siges at være samtidig med både østmur og nordmur.

Samtidig hermed blev selve stenlægningen undersøgt nærmere. Stenene viste sig således at være pakket i ler og med et ca. 2 cm tykt, hvidligt lerlag ovenpå.

*I kælderen til Stengade 64 blev der i forbindelse med restaureringen afdækket fire fladbuede vinduesåbninger i østmuren. Her ses den sydligste af disse. Nederst i billedet ses den yngre stenlægning og i højde med buestikket en del kalksten.
Fot. 1976.*

Under stenlægningen, der var ca. 15-18 cm tyk, lå et ca. 10 cm tykt rent muldlag, og herunder fandtes undergrund.

Hele kælderetagen er opført i munkesten, dog indgår en del kalksten i murene. Hjørnekonstruktionen ved nord- og østmur er regelmæssig, og det ser ud til, at disse er i forbandt og dermed bygget samtidig. Begge murpartier er i munkeskifte. To stenskitter over de fladbuede vinduesåbninger findes på den sydlige halvdel af østmuren, en murafsats på ca. 28 cm's dybde, der kan tænkes at have været beregnet til at bære loftsbjælkerne i dette rum. Højden i rummet har da været omkring 2 meter.

Formentlig i forbindelse med opførelsen af naboejendommen, Stengade 66, er vinduesåbningerne i østmuren blevet tilmuret, sådan at disse har fungeret som

nicher for Stengade 64, ca. 55 cm dybe. I forbindelse med en ombygning, muligvis efter en brand, er en ny stenlægning blevet lagt ovenpå et ca. 60-70 cm tykt fyldlag, der foruden teglbrokker blandt andet rummede en del renaissance fliser. Stenlægningen er i sin tid blevet lagt helt ind i nicherne. På et tidspunkt er nicherne blevet lukket helt af, og gulvniveauet er blevet hævet ved et ca. 40 cm tykt lag jord med et bræddegulv over.

Da opførelsen af Stengade 66 sædvanligvis henføres til årene efter 1459, idet Johan Oxen dette år fik grunden tilskødet af Christian I, må det ældste af Stengade 64 være opført før den tid. Hvor tidligt huset er bygget er vanskeligt at sige, men sammenholdes Erik af Pommerns ord i købstadsprivilegierne fra 1426 om at borgerne »scole flutte at bo oc der en ny køpstædh bygge« med mangelen på et kulturlag under den nederste stenlægning, må opførelsen henlægges til tiden mellem 1426 og 1459.

Fra udstillingen af dansk kunsthåndværk på Marienlyst Slot sommeren 1976

SKIFTENDE UDS STILLINGER

Traditionen med skiftende udstillinger på **Marienlyst Slot** fortsattes i 1974 og 1975 i sommermånederne. I 1974 udstillede i to rum i midteretagen Hans Meyer Petersen, Jørgen Brynjolf, Knud Hansen, Hans Voigt Steffensen og Giorgio Musoni. I 1975 blev yderligere to rum samt trappen taget i brug til Inger Hanmanns emaljearbejder (fortrinsvis), Nes Lerpas akvareller og oliemalerier samt en gruppe, yngre danske kunstneres værker (Bodil Damgaard, Helle Vibeke Erichsen, Peter Hentze, Leif Jepsen, Kirsten Justesen, Ole F. Olsen, Kirsten Ortwed, Niels Strøbek og Bent Thoft Nielsen).

I sommeren 1976 brød vi med traditionen og lavede en større udstilling af danske kunsthåndværkeres arbejder. 22 personer udstillede: Bernt, Jørgen Gammelgaard og Dan Svarth (møbler), Pia Hedegaard, Tusta Wefring, Annette

Fra udstillingen af dansk kunsthåndværk på Marienlyst Slot sommeren 1976.

Juel, Lisette Kampmann, Randi Studsgarth, Jane Balsgaard, Åse Lund Jensen og Ann Mari Kornerup (textiler af meget forskellig art), Alev Siesbye, Dorte Møller, Bodil og Richard Manz og Conny Walther (keramik), Thor Selzer, John Rimer, Birthe Jørgensen og Birte Stenbak (sølv og guld), Erik Olsen (bogbind) og Finn Lynggaard (glas).

Ikke blot slottets fire rum i midteretagen blev taget i brug, veranda og hele trapperummet anvendtes også. Udstillingen blev så vel modtaget, at vi håber at kunne skabe tradition for nyere dansk kunsthåndværk udstillet på Marienlyst Slot i sommerperioden.

I sommermånederne 1974-76 afholdtes kammerkoncerter i det såkaldte »Kongens Værelse« på anden etage.

På Marienlyst Slot har yderligere været særudstillingerne:

Efterår 1974, svenskeren Josef Simons gaver til Helsingør By, stentøjsfigurerne Hamlet og Ophelia. Desuden udstilledes andet af hans produktion.

Efterår 1974, Dansk Exlibris Selskab.

December 1974 - april 1975, Lundehave og Marienlyst Slot.

April/maj 1975, Middelburg. Pilotproject II. Bevaring i Holland.

Oktober 1975, masker fra vikingetiden.

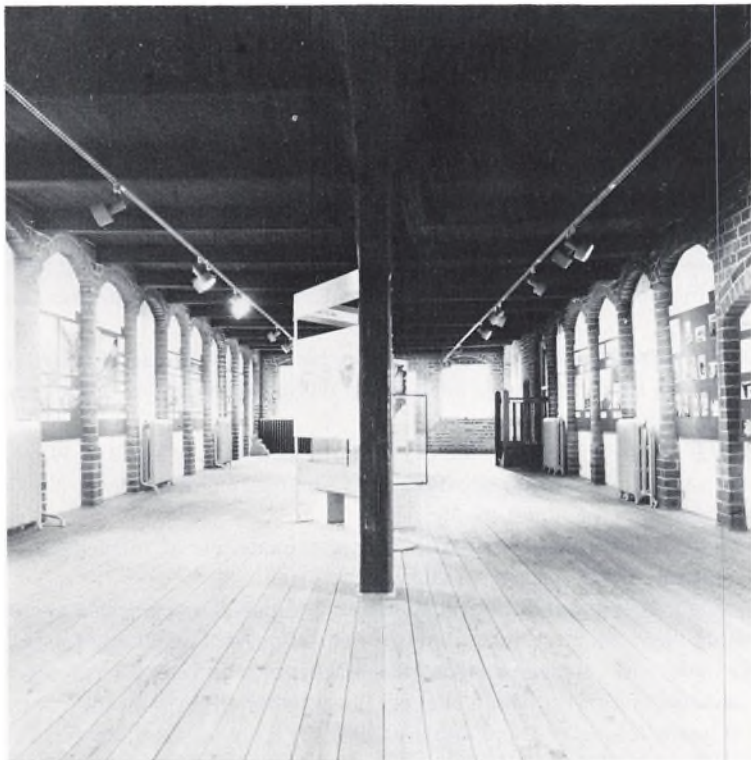
Januar 1976, udstilling af lokale kunstnere (i samarbejde med Helsingør Kunstforening og Helsingør Bibliotek).

April/maj 1976, polakken Wladyslaw Szyszkos miniaturemalerier.

I **Karmeliterhuset** åbnede vi den første særudstilling i august 1974, da Herluf Trollesalen som det første udstillingsrum var færdigt. »Helsingør i middelalder og renaissance« bestod fortrinsvis af plancher med billeder og text, men fra Nationalmuseet havde vi lånt nogle helsingørske genstande, ligesom vi for en kortere tid fik Helsingørs gamle bøddelsværd tilbage. Det var blevet stjålet under svenskekrigen i 1658 og befinder sig nu på Skokloster Slot nord for Stockholm.

I marts 1975 lavede Bymuseet sammen med Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg en udstilling »Helsingør Værft - fra træ til stål«. Den blev meget vel modtaget, og museet fik bl.a. ved den lejlighed ældre værktøj samt identificeret en del af de for os ukendte personer på museets mange gamle fotografier fra værftet. Vi agter at følge denne udstillingsform op med andre vigtige erhverv fra byen.

I forbindelse med Det europæiske Bygningsfredningsår i 1975, hvor Helsingør var et af pilotprojekterne, husede Bymuseet miljøministeriets store udstilling »Bevar mig vel«. Den varede fra 11. juli til 31. august, og nu var for første gang samtlige udstillingslokaler taget i brug. Bymuseet fulgte den op med »Helsingørs Herligheder« fra oktober 1975, der i fotografi, text og lysbilleder viste byens arkitektur. I udstillingen indgik også billedskæreren Otto Bülow's tegninger af byens ældre døre samt flere af Tom Petersens raderinger fra Helsingør. Museet havde til udstillingen bedt arkitekt og tegner Claus Gress om at give sin opfattelse

Herluf Trollesalen opkaldt efter søhelten Herluf Trolle, der udvidede Karmelitermunkenes lille sygehus i Hestemøllestræde. Fot. 1977.

af byen i dag i tusch og akvarel. Det blev til 25 arbejder, som i dag hænger i museets to publikumsrum.

23/2-21/3 1976 udstillede vi Det Danske Bibelselskabs vandredstilling »Bibelen - Dens udvikling gennem tiderne« delvis oven i en del af arkitekturudstillingen i stueetagen.

Den sidste særudstilling i 1976 var »Sundtoldens Helsingør« lavet i anledning af Helsingør bys 550 års jubilæum som købstad. Den blev stillet op i Herluf Trollesalen, hvor en mindre del af arkitekturudstillingen blev taget ned. Museumsdirektør Knud Klem har især medvirket ved denne udstilling.

BYHISTORISK ARKIV

Helsingør Byhistoriske Arkiv har siden april 1975 været en afdeling af Helsing-

ør Bymuseum og som dette kommunalt. Arkivet var fra oprettelsen en selvejende institution. Det fik snart lokale i Karmeliterklosterets Lazarussal, og i 1972 flyttede det til Karmeliterhuset, der nu også skulle rumme Bymuseet. Den daglige leder indtil sin død som 86-årig i 1975 var forhenværende maskinmester S. K. Petersen, der ydede en fremragende indsats ved både indsamling og registrering til arkivet.

Byhistorisk Arkiv har i perioden 1973-1976 modtaget og foreløbig ordnet det i 1833 grundlagte skibsklarerersfirma J. F. Marstrands store arkiv indtil 1900.

Helsingør Socialdemokratiets arkiv blev skænket os i forbindelse med partiets 90 års jubilæum i Helsingør, der fejredes med en udstilling på biblioteket i Marienlyst Alle.

Af Helsingør Haandværker Sangforening har vi modtaget deres omfattende arkiv, der går fra ca. 1848 og til i dag, og fra Wiibroes Bryggeri ca. 200 tegninger samt arkivalier.

Fotograf Hauch, Stengade 60, der ophørte med at have atelier i 1976, har skænket arkivet ca. 30.000 negativer med tilhørende protokol over personer m.m., han har fotograferet fra 1931-1955.

Derudover har Byhistorisk Arkiv modtaget materiale af forskellig art fra mange private, som vi gerne vil takke meget her.

Helsingør Bymuseum blev af Statens Humanistiske Forskningsråd anmodet om at deltage i en stort anlagt industriregistrering, der omfattede forskellige steder i Danmark. 30 helsingørske virksomheder er registreret d.v.s. fotograferet, beskrevet m.m. Projektets titel er: Industrialismens bygninger og boliger. Det industrielle miljø i Danmark 1840-1940. En kopi af materialet forbliver i vores arkiv.

Mindre registreringer udenfor arkivet er sket hos handeleggartner Conrad Nellemann i dennes privatbolig i Espergærde, og hos nu afdøde Ellen Guldbrandsen, Stengade 1.

I juni 1976, hvor Helsingør fejrede 550 års købstadsjubilæum, blev alle arrangementer i den anledning fulgt af arkivet og fotograferet.

Af Byhistorisk Arkivs arbejde i de forløbne tre år kan endelig nævnes ordningen af det store tegningsarkiv og den påbegyndte nyordning af Laurits Pedersens arkiv, der er grundstammen i vores arkiv, samt billedarkivet, som er flittigt anvendt af både private og institutioner. Desuden er en systematisk avisregistrering sat i gang.

I det daglige arbejde har vi ofte forespørgsler fra udlandet, på grund af de mange forbindelser Helsingør havde som sundtoldsby. Desuden bliver vi benyttet af andre arkiver, af slægtsforskere samt private, som f.eks. ønsker at vide noget om de huse, de ejer eller blot bor i.

Helsingør Bymuseum vil til slut rette en tak til NOFO print v/ Elisabeth Bjørn-Petersen for den store imødekommenhed ved udgivelsen af denne årbog.